

ЛЕКЦІЯ № 1

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦТВА

ЗМІСТ:

1. Підприємництво як об'єкт державного регулювання.
2. Інституційні перетворення як передумова становлення та розвитку підприємництва в Україні.
3. Державне підприємництво та управління державними підприємствами.

1. Підприємництво як об'єкт державного регулювання

Підприємництво — ініціативна, самостійна господарсько-фінансова діяльність суб'єктів на свій ризик, під власну фінансову та майнову відповідальність у межах чинного законодавства, спрямована на досягнення комерційного успіху (отримання прибутку).

Аспекти вітчизняного бізнесу

Економічний — створення надійного каркасу розвитку економіки, оскільки підприємництво, приватна власність та заінтересованість є основними передумовами ефективного виробництва, які утверджують економічну свободу, реалізацію потенціалу, інтересів та волі людей.

Соціальний — забезпечує формування середнього класу як запоруки підвищення добробуту громадян, постійного економічного розвитку та соціально-політичної стабільності.

Політичний — гарантує безповоротність ринкових **реформ**, створює основу цивілізованого, демократичного суспільства, громадянської держави.

Національний — виступає основою консолідації суспільства і виходу із кризи, локомотивом динамічного економічного розвитку країни.

Міжнародний — є показником рівня розвитку підприємництва, ступеня економічної свободи, цивілізованості країни, її міжнародного авторитету, інвестиційної привабливості.

Нездатність значної кількості підприємницьких структур протистояти дисфункціям ринку. породжує такі негативні явища:

- масове банкрутство підприємницьких структур;
- втрату державою платників податків (скорочення джерел поповнення державних доходів);
- посилення соціальної напруги, соціальної нестабільності;
- збільшення навантаження на державний бюджет (соціалізовані виплати).

Державне регулювання підприємницької діяльності покликане усунути суперечність

між високою макроекономічною та соціально- політичною значущістю підприємництва	між слабкою життєздатністю суб'єктів підприємництва сучасної ринкової економіки
--	--

Необхідність державного регулювання підприємницької діяльності в умовах трансформації суспільства обумовлена:

- важливістю формування ринкової економіки підприємницького типу;
- значенням становлення вітчизняного підприємництва для розвитку національної економіки та суспільного життя країни;

- відсутністю нормальних макроекономічних умов для бізнесу; —•

складністю і тривалістю процесу переходу від адміністративно-командної до соціально орієнтованої ринкової економіки.

Державне регулювання підприємництва — це система правових, організаційних та регулятивно-контролюючих заходів держави, спрямованих на створення сприятливого підприємницького середовища й управління державним сектором для забезпечення ефективності та конкурентоздатності національної економіки.

Підприємницьке середовище — сукупність умов, що впливають на формування і розвиток підприємництва. Воно складається з таких основних елементів.

1. Економічні умови (фактори) визначають умови розподілу обмежених ресурсів і ступінь активності підприємницької діяльності — ступінь економічної свободи (вільний доступ до інформації, ресурсів, ринків); обсяг сукупного попиту; рівень розвитку ринків; конкуренції; стабільність національної валюти; податкову політику; рівень доходів населення тощо.

2. Політична ситуація обумовлює характер взаємодії суспільства і підприємницьких структур, їхню соціальну інтегрованість — наявність певних політичних інститутів (партій, рухів, об'єднань), їхню стабільність і характер взаємодії; відносини між основними гілками влади; способи управління і прийняття рішень; існування інституту соціального партнерства; домінування певної ідеології тощо.

3. Правове середовище створює умови для розвитку цивілізованих ринкових відносин — стан розвитку ринкового законодавства (зокрема господарського); характер регулюючого втручання держави у діяльність суб'єктів економіки; захист інтересів підприємців.

4. Соціально-культурне і демографічне середовище виявляє вплив на формування потреб споживачів, обумовлює специфіку попиту; формування типу економічної культури у суспільстві; кількість населення; рівень його освіти культури; моральні норми; традиції; релігійні погляди; домінуючі соціально-культурні цінності тощо.

5. Технологічне середовище обумовлює не тільки характер виробництва, а й способи підприємницької діяльності — рівень індустріального розвитку країни; рівень науки, техніки; наявність технологій і їх впровадження у виробництво тощо.

6. Природно-географічне середовище визначає галузеву, зовнішньоекономічну структуру економіки; види

підприємницької діяльності; наявність природних ресурсів; їхню якість; клімат; географічне положення країни тощо.

7. Інституційно-організаційне середовище характеризує систему органів державного управління, їхню взаємодію з суб'єктами підприємницької діяльності, способи та інструменти державного впливу на підприємництво, розвиток інститутів ринкової інфраструктури (банки, біржі, страхові компанії, рекламні агенства тощо) та виробничої інфраструктури (зв'язок, дороги, засоби інформаційного забезпечення тощо).

2. Інституційні перетворення як передумова становлення та розвитку підприємництва в Україні

Мікроекономічна (регуляторна) політика держави:

— у широкому аспекті — заходи держави, спрямовані на створення сприятливих макроекономічних умов становлення та розвитку підприємництва, насамперед проведення інституційних перетворень;
— у вузькому аспекті — система заходів щодо підтримки і розвитку підприємництва.

Принципи мікроекономічної (регуляторної) політики держави:

— адекватність загальнодержавним економічним інтересам;
— однакові умови для усіх суб'єктів економіки: вільний доступ до ресурсів, кредитів, інформації тощо;
— заохочення вітчизняного товаровиробника на основі критеріїв економічної ефективності й соціально-економічної значимості;
— селективна державна підтримка (у тому числі фінансова) секторів, галузей і виробництв, що забезпечують розвиток прогресивних процесів у економіці країни;
— стимулювання науково-технічної та інноваційної діяльності;
— заохочення розвитку експортного потенціалу країни.

Інституційні перетворення — формування системи соціально-економічних відносин шляхом створення відповідних економічних, правових і соціальних інститутів (лат. institutum — установа, устрій).

Основні напрями інституційних перетворень

1. Реформування правових інститутів та створення ринкового законодавства.

2. Трансформація відносин власності .

3. Демоніполізація економіки та формування конкурентного середовища.

4. Реформування системи державного управління (адміністративна реформа).

5. Формування системи нових організацій і установ ринкового типу, створення інститутів ринкової інфраструктури.

6. Макроекономічне прогнозування, планування та програмування.

7. Реформування кредитно-грошової, фінансової та банківської систем.

8. Проведення структурної перебудови національної економіки, технічна та технологічна модернізація виробництва.

9. Створення інституту соціального партнерства і соціальний контроль за господарською та фінансовою діяльністю.

Механізм впливу держави на діяльність підприємства:

- формування нормативно-правового поля;
- державна підтримка підприємництва;
- адміністративно-економічне регулювання;
- організаційно-економічна та інформаційна допомога.

Форми фінансово-економічної підтримки підприємництва

Кредитно-грошова та бюджетно-податкова	Адміністративно-економічна
Встановлення пільгових ставок податків і процентів на державні кредити. Надання податкових пільг. Вироблення правил ціноутворення. Цільові дотації, позики. Економічні санкції	Ліцензування. Встановлення соціальних та екологічних нормативів. Реалізація науково-технічних, економічних, соціальних державних та регіональних програм. Укладання договорів та виконання робіт для державних потреб

Організаційно-економічна та інформаційна підтримка підприємництва
Створення бізнес-центрів, бізнес інкубаторів
Підготовка кадрів, сприяння самозайнятості
Інформаційно-аналітична допомога
Сприяння розвитку інфраструктури, підтримка підприємництва

Цілі державної підтримки підприємництва:

- формування потужного підприємницького сектору;

- стимулювання перспективних видів і напрямків діяльності;
- сприяння нагромадженню інвестиційних ресурсів та інвестиційно-інноваційній діяльності у пріоритетних галузях;
- забезпечення стабільного функціонування вітчизняного підприємництва в умовах міжнародної конкуренції.

Основні напрямки державної підтримки підприємництва в Україні

1. Вдосконалення нормативно-правової бази підприємництва.
 2. Проведення ефективної конкурентної політики.
 3. Створення ефективної системи фінансово-кредитної та гарантійної підтримки підприємця.
 4. Деретуляція економіки.
 5. Створення сприятливого інвестиційно-інноваційного клімату.
 6. Забезпечення стабільності національної валюти.
 7. Удосконалення приватизаційного процесу.
 8. Проведення реструктуризації, системної трансформації підприємств, адаптації їхньої діяльності до вимог ринку.
 9. Підтримка ефективно працюючих підприємств незалежно від форм власності, сприяння розвитку малого підприємництва.
 10. Підвищення ефективності функціонування державного сектору економіки.
 11. Розвиток "економіки погоджень" і третього сектору економіки (приватні підприємства, які є об'єктом ДРЕ і використовуються для реалізації цілей державної політики).
 12. Заохочення іноземних інвестицій, залучення їх у приватизаційну сферу і в реальне виробництво.
 13. Сприяння держави у створенні та розвитку ринкової та соціальної інфраструктури.
 14. Обмеження тінізації економіки шляхом стимулювання трансформації некримінальної тіньової економіки у легальну, а також перекриття джерел кримінального бізнесу.
 15. Ефективне використання міжнародної допомоги з метою розвитку підприємництва.
 16. Формування у суспільстві відповідного типу економічної культури та морально-психологічної атмосфери.
- Конкурентна політика держави — це діяльність держави, спрямована на створення і розвиток конкурентного середовища, антимонопольне регулювання з метою сприяння зростанню ефективності виробництва, кращому задоволенню потреб суспільства, підвищенню конкурентоздатності національної економіки.
- Основні напрямки конкурентної політики держави
1. Демоніполізація економіки.
 2. Захист та сприяння розвитку економічної конкуренції.
 3. Антимонопольне регулювання.
 4. Державний контроль за дотриманням антимонопольного законодавства.
- Основні завдання реалізації конкурентної політики в Україні

1 Гармонізація промислової, науково-технічної і конкурентної політики	1 Посилення ролі держави у сфері захисту і розвитку конкуренції	1 Створення умов для входження нових суб'єктів господарювання на монополізовані ринки	1 Подолання впливу тіньової економіки
Державне регулювання та державний контроль діяльності природних монополій		Обмеження практики поєднання функцій державної влади з господарськими	

Методи антимонопольного регулювання	Законодавче регулювання
	Адміністративне регулювання (штрафи, судові рішення, дозволи, заборони)
	Фінансово-економічне стимулювання розвитку конкурентного середовища

Форми відповідальності за порушення антимонопольного законодавства	
	Штрафи
	Адміністративна відповідальність
	Вилучення незаконно одержаного прибутку
	Відшкодування збитків

Дерегуляція економіки — це обмеження державного втручання у діяльність підприємців шляхом проведення організаційно-правових, адміністративних та економічних заходів.

Складові процесу дерегуляції економіки:

- усунення адміністративних, економічних та організаційних перешкод, які стримують створення і розвиток підприємств, їхню ефективну економічну діяльність;
- спрощення процедури реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності та ліцензування;
- проведення адміністративної реформи (скорочення кількості державних органів, зміна їхніх функцій, удосконалення системи управління економікою, її дієвість і результативність, децентралізація і розвиток місцевого самоврядування тощо);
- припинення зловживань, свавілля і корумпованості державного апарату.

3. Державне підприємництво та управління державними підприємствами
Державний сектор — комплекс господарських об'єктів, які повністю або частково належать центральним чи місцевим органам державної влади і використовуються державою для виконання нею економічних, соціально-культурних та політичних функцій.

Об'єкти державної власності є:

- матеріальною основою функціонування держави як політичного інституту (майно парламенту, органів державного управління, збройних сил, міліції, монетний двір, пошта тощо);
- економічною базою для підприємницької діяльності держави (промислові й сільськогосподарські підприємства, галузі, центральний банк, залізниці тощо).

Державне підприємництво — це господарська або інша підприємницька діяльність державних підприємств з виробництва матеріальних благ та надання послуг суб'єктам економіки (приватним підприємствам і населенню).

Бюджетні (казенні) підприємства:

- підпорядковані міністерству, входять у систему адміністративного управління;
- не отримують прибутку, не платять податків;
- фінансуються за рахунок держбюджету, не мають зовнішніх джерел фінансування (кредит, випуск акцій, облігацій).

Державні корпорації:

- підприємствам надається право господарської самостійності;

- держава є власником, а право управління передане трудовим колективам;
- застосовується контрактна форма роботи з державою, конкурентні засади із застосуванням тендерів.

Змішані акціонерні товариства (поєднують переваги приватного і державного підприємництва):

- можливість вирішення макроекономічних завдань за умов розвитку конкурентних засад;

- господарська діяльність здійснюється на комерційній основі;
- деяким із них держава може встановлювати плани, які розробляються спільно з адміністрацією підприємства.

Суспільні товари і блага — це товари і послуги, призначені для задоволення колективних потреб, які неможливо визначити у грошовій формі, й через це їх не може дати ринок, і які не можна вилучити зі споживання. Мають нульові граничні витрати — у разі збільшення кількості споживачів зростання витрат не відбувається. Тут йдеться про національну оборону, охорону громадського порядку, єдину енергетичну систему, національну систему комунікацій, державне управління, загальну освіту, охорону здоров'я, фундаментальні науки тощо.

Квазісуспільні товари і блага — система освіти, бібліотеки, музеї, автомобільні дороги, пожежна охорона, каналізація

тощо. На відміну від суспільних благ, їх можна вилучити із процесу споживання, проте часто вони забезпечуються державою, оскільки існують позитивні ефекти чи значні вигоди переливу. Крім того, часто граничні витрати теж нульові.

Державний сектор у перехідній економіці

Основна економічна функція державного сектору — вирішення проблем перехідної економіки, реалізація цілей економічної політики держави стосовно ринкового реформування країни:

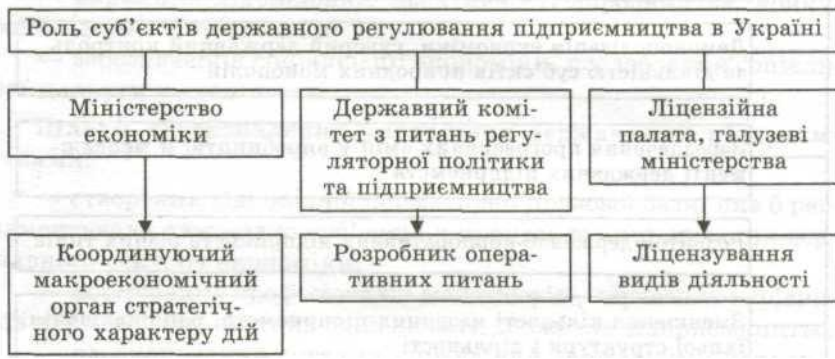
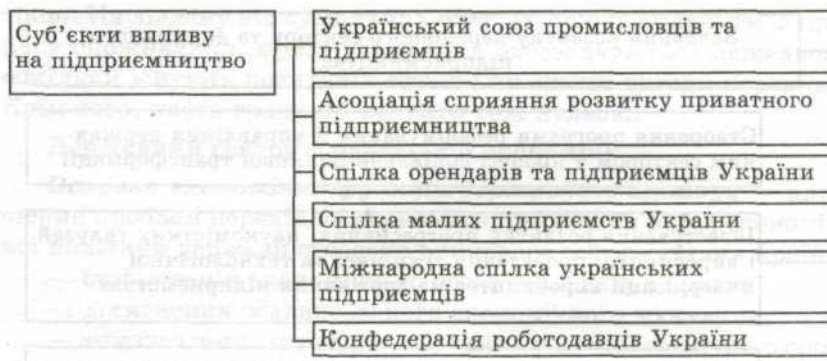
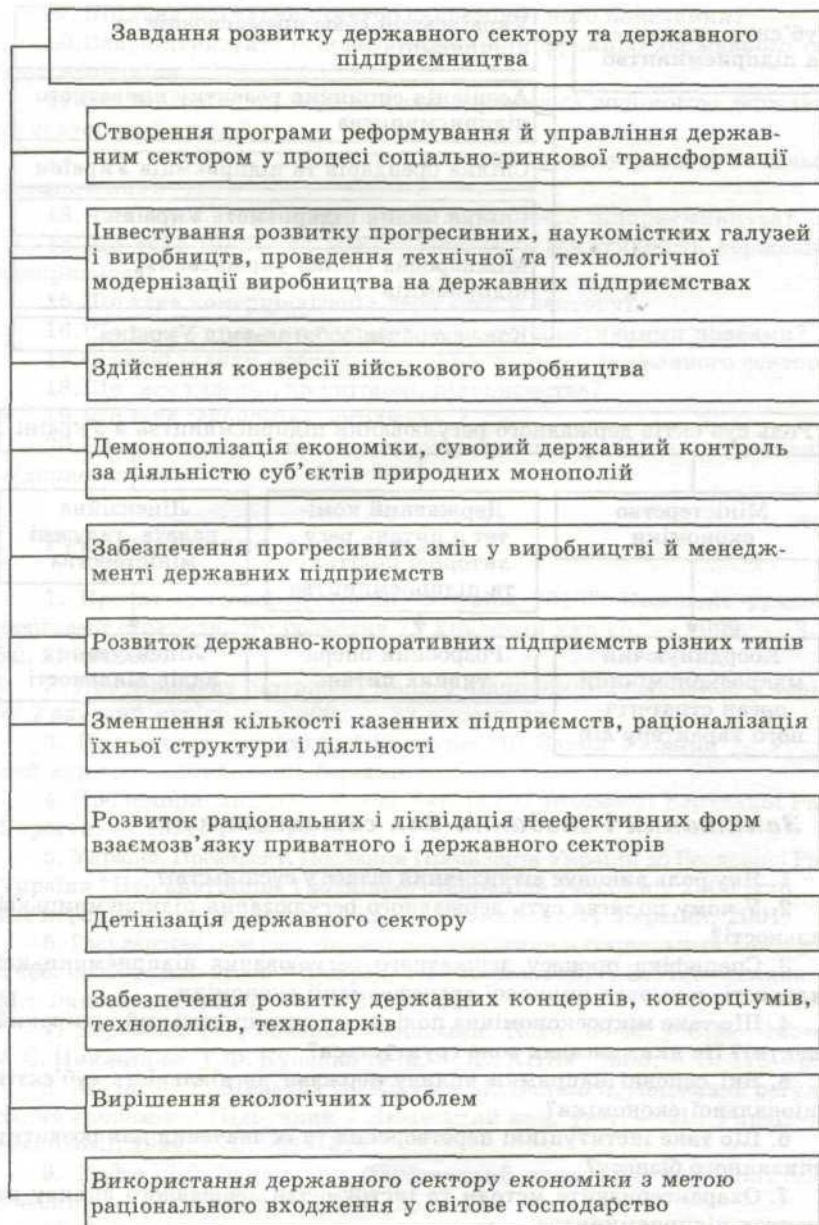
- стабілізація економічного розвитку, вихід з кризи;
- досягнення збалансованого економічного зростання;
- забезпечення структурних зрушень у країні, технічного оновлення та модернізації виробництва;
- сприяння підвищенню ефективності виробництва, конкурентоздатності економіки;
- забезпечення соціалізації економіки, послаблення соціальної напруги у суспільстві.

Шляхи вдосконалення управління державними підприємствами:

- створення відповідної нормативно-правової бази, яка б регламентувала взаємодію суб'єктів у процесі функціонування державного сектору економіки;
- формування професіоналів-менеджерів — сучасних керівників виробництва, здатних здійснювати державне підприємство;
- вдосконалення системи управління державними корпоративними правами;
- розміщення держконтрактів на конкурсній основі;
- контроль за діяльністю державних підприємств з метою припинення розкрадання та збагачення номенклатурно-мафіозних структур.

Суб'єкти державного регулювання підприємницької діяльності в Україні:

- Міністерство економіки;
- Міністерство фінансів;
- Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва;
- Державна податкова адміністрація;
- Державний комітет стандартизації, метрології та сертифікації;
- Антимонопольний комітет України.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Яку роль виконує вітчизняний бізнес у суспільстві?
2. У чому полягає суть державного регулювання підприємницької діяльності?
3. Специфіка процесу державного регулювання підприємницької діяльності в умовах ринкової трансформації економіки.
4. Що таке мікроекономічна політика держави (вузький і широкий аспекти)? На яких засадах вона ґрунтується?
5. Які основні напрямки впливу держави на діяльність суб'єктів національної економіки?
6. Що таке інституційні перетворення та їх значення для розвитку вітчизняного бізнесу?
7. Охарактеризуйте методи та інструменти державного впливу на розвиток підприємництва.
8. Які основні завдання держави стосовно створення та розвитку підприємництва в Україні?
9. Що таке державний сектор економіки, його показники?
10. Охарактеризуйте основну економічну функцію державного сектору економіки.
11. Які завдання вирішує сьогодні держава за допомогою державного сектору в Україні?
12. Що є об'єктами державної власності? У чому полягає їх цільове призначення?
13. Чим обумовлена необхідність державного підприємництва?
14. Що таке мікро- та макроекономічна ефективність державних підприємств?
15. Що таке комерціалізація державного сектору?..
16. Що таке управління державними корпоративними правами?
17. Основні шляхи ефективного використання державного сектору.
18. Що таке казенні, чи унітарні, підприємства?
19. Що таке "економіка погоджень"?
20. Назвіть основні способи вдосконалення управління державними підприємствами.

Рекомендована література

1. Проект урядової програми "Україна 2010": Конспект урядової програми стратегічного розвитку // Урядовий кур'єр. — 1999. — 3, 6, 10, 21 квітня.
2. Про державну підтримку малого підприємництва: Закон України // Урядовий кур'єр. — 2000. — 22 листопада.
3. Про захист економічної конкуренції: Закон України // Урядовий кур'єр. — 2001. — 21 березня.
4. Про підприємництво: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 14.
5. Україна. Президент. Послання Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2000 році." — К.: Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України, 2001.

6. Государственное регулирование экономики и социальной комплекс: Учеб. пособие для вузов / Под ред. Т.Г. Морозовой, А.В. Пикулькина. — М.: Финстатинформ, 1997. — С. 24—32.
7. Державне регулювання економіки: Навч. посіб. / С.М. Чистов, А.Є. Никифоров, Т.Ф. Куценко та ін. — К.: КНЕУ, 2000. — С. 178—207.
8. *Михасюк І., Мельник А., Крупка М., Залого З.* Державне регулювання економіки: Підручник / Львівський нац. ун-т. — Л.: Українські технології, 1999. — С. 281—314.
9. *Ходов Л.Г.* Основы государственной экономической политики: Учебник. — М.: БЕК, 1997. — С. 251—290.
10. Экономика переходного периода / Под ред. В.В. Радаева, А.Б. Буз-галина. — М.: МГУ, 1995. — С. 97—164.

Лекція № 2

Підприємництво, його сутність, роль і значення в ринковій економіці.

Зміст.

1. Розвиток поняття «підприємництво».
2. Основні етапи процесу становлення підприємництва.
3. Підприємництво – особлива форма ділової активності.

1. Демократизація економічної системи створює можливості для розвитку плюралізму форм господарювання, що, в свою чергу, урізноманітнює підприємницьку діяльність.

Підприємництво як система економічних відносин у вітчизняній економічній літературі до недавнього часу не розглядалося. І це не випадково. Адже командно-адміністративна система несумісна зі свободою господарювання. В економічній науці панувало вульгарне уявлення про підприємництво. Воно характеризувалося як система відносин, властивих капіталістичній економіці, як явище експлуаторське за своєю суттю. На практиці підприємництво заборонялося. Ставлення до ділових людей було дуже настороженим, а нерідко й ворожим. Що ж стосується дрібного підприємництва, то воно теж заборонялося законом і вважалося кримінально карним діянням.

Водночас зарубіжний досвід, сучасні тенденції економічного прогресу переконливо доводять, що сьогодні без винахідливих, ділових людей, без розвитку різних форм підприємницької діяльності подальший рух уперед неможливий. У сучасних умовах, коли здійснюється перехід від командно-адміністративних до економічних методів господарювання, підприємництво виступає основним напрямом удосконалення господарської діяльності і важливою умовою стабільного розвитку України.

Підприємництво передбачає конкретну діяльність підприємця. Саме тому в економічній літературі при з'ясуванні суті підприємництва значна увага приділяється характеристиці поняття «підприємець». Це поняття вперше використав англійський економіст Річард Катільон ще у XVIII ст. Його можна назвати засновником підприємництва в сучасному розумінні. З самого початку поняття «підприємець» мало неоднозначне тлумачення. Так, сам Катільон визначав підприємця як людину, яка за певну ціну купує засоби виробництва, щоб виробити продукцію і продати її з метою отримання доходів, приймає на себе обов'язки щодо витрат, але не знає за якими цінами продукція буде реалізована.

У 1797 році Бодо поєднує категорію ризику з категорією відповідальності, а також включає в процес підприємництва планування, контроль, організацію і володіння підприємством.

А. Сміт вважав, що підприємець — власник, котрий зважується ризикувати заради реалізації якої-небудь комерційної ідеї та отримання прибутку. Він

сам планує, організовує виробництво, розпоряджається його результатами. Він не бачив різниці між власником капіталів та підприємцями (бізнесменами). Він уявляв економіку як механізм, що саморегулюється. Тому, якщо є сировина, праця та капітал бізнес виникає сам по собі.

На думку Ж.-Б. Сея, підприємець — це економічний агент, який комбінує фактори виробництва. Він ввів у зміст підприємницької функції такі елементи: 1) поєднання факторів виробництва, 2) збір інформації та накопичення необхідного досвіду, 3) прийняття рішення і організація виробничого процесу.

Початок двадцятого сторіччя знаменувалося виділенням управлінської праці в окрему сферу діяльності, появою менеджерів як професіоналів в цій сфері. З'являється необхідність визначення понять “бізнесмен” та “менеджер”. Однією з ролей в менеджменті і виділена роль підприємця, яка не пов'язана з владінням засобами виробництва. Економісти намагалися провести межу між бізнесменом (капіталістом) та підприємцем, але чіткої теорії не розробили.

Значний внесок в розвиток поняття “підприємець” зробив Й. Шумпетер. В книзі “Теорія економічного розвитку”, яка вийшла у 1912 році, центром свого дослідження економічних тенденцій та рівноваги економічного розвитку робить фігуру підприємця. Він доводить, що діяльність підприємця визначала форму і зміст всіх динамічних змін в економіці, їх розвитку — переходу від одного рівноважного стану до іншого. Відмінною рисою підприємця Шумпетер вважав здійснення їм нових функцій: 1) виготовлення нового блага, 2) удосконалення існуючих благ, 3) змінювання структури сфери діяльності. Таким чином за Шумпетером виходить, що підприємець — це новатор.” Завдання підприємців — реформувати та революціонізувати підприємство шляхом впровадження винаходів, а в більш загальному розумінні — через використання нових технологічних можливостей для виробництва нових або старих товарів. Але новим методом завдяки відкриттю нових джерел сировини або нового ринку готової продукції — аж до самої реорганізації колишньої і створення нової галузі промисловості.”

У пізніших концепціях австрійської школи (Й. Шумпетера, Ф. Хайєка) підприємець трактується як своєрідний соціально-психологічний тип господарника, для якого головне — аналіз і використання різноманітних ринкових можливостей, реалізація новаторських ідей.

Сьогодні науковці визначають підприємця як суб'єкта пошуку й реалізації нових можливостей у генеруванні та освоєнні новаторських ідей, розробці якісних продуктів і технологій, здійсненні нововведень та опануванні перспективними факторами розвитку, відкритті прогресивних способів обслуговування споживачів і нових сфер прикладання капіталу. Як свідчить зарубіжний досвід, для того щоб суспільство було багатим, необхідно, аби 5—7% активного населення мало схильність до підприємництва. Підприємець — центральна фігура в бізнесі. Він прагне найефективніше поєднати всі

фактори виробництва в єдиному господарському процесі з метою найраціональнішого втілення своїх ідей.

Головна суспільна функція підприємця зводиться до вивчення потреб суспільства та їх задоволення. У ринковій економіці саме підприємець першим повинен розгадати, які товари й послуги завтра знадобляться покупцям. Його діяльність дає суспільству такі переваги:

по-перше, підприємець, як правило, завжди має можливість досягти кращих результатів, тому що він є висококваліфікованим спеціалістом, який добре знає свою справу. Саме вміння примножувати багатство, розвивати свої здібності та здатність інших людей до творчості, раціонального використання наявних ресурсів вигідно вирізняє його в суспільстві;

по-друге, підприємець може краще працювати «на споживача». Прогнозуючи його запити, він намагається виходити не лише з поточних, а й з майбутніх потреб і спрямувати суспільне виробництво на їх задоволення;

по-третє, лише підприємець здатний організувати виробництво таким чином, щоб затрачені ресурси дали найбільшу віддачу. Отже, задоволення суспільних потреб тут досягається найефективнішим способом. Тому інколи не без підстав підприємця порівнюють з полководцем, який здатний з меншими силами виграти бій у кількісно переважаючого його ворога.

Виходячи із зазначених характеристик підприємця, підприємництво можна визначити як уміння починати й вести справу, генерувати і використовувати ініціативу, зважуватися на ризик, долати протидію середовища тощо. Воно виступає головним чином як прояв економічної та організаційної творчості й новаторства.

Економічна та організаційна творчість і новаторство — це серцевина підприємництва, а тому можна запропонувати таке визначення цього поняття. **Підприємництво — це певна система функціонування підприємства, основу якої становлять демократичні форми його економічної діяльності, забезпечення для нього права ініціативи у виборі сфер, форм і методів господарювання, економічної, організаційної та технічної творчості і новаторства.** В центрі даної системи знаходиться **підприємець — компетентний господарник, здатний забезпечити організацію ведення господарства на базі найновіших досягнень економічної і технічної науки.** Отже, природу підприємця не слід пов'язувати з його посадою чи суспільним становищем. Вона визначається високим професіоналізмом, умінням ризикувати, здатністю прогнозувати, створювати нові якісні товари, технології, послуги, об'єднувати людей, розвивати в них культуру й здібності до творчості та раціонального використання наявних ресурсів тощо.

Підприємцем може бути: дрібний власник, керівник акціонерного товариства, кооператор, орендар і т. д. Підприємницькою діяльністю може займатися як окрема особа, так і група людей (колективне підприємництво). Законом України «Про підприємництво» передбачено, що суб'єктами підприємницької діяльності можуть бути громадяни України та інших держав, не обмежені законом у працездатності або дієздатності, а також

юридичні особи всіх форм власності, встановлених Законом України «Про власність». Водночас не допускається заняття підприємницькою діяльністю таких категорій громадян: військовослужбовців, службових осіб органів прокуратури, суду, державної безпеки, внутрішніх справ, державного арбітражу, а також органів державної влади й управління, які покликані здійснювати контроль за діяльністю підприємців.

Різні форми підприємництва мають свої особливості. Але загальним для всіх є ініціатива, прагнення отримати вигоду, вміння ризикувати. Чималу роль у підприємстві відіграють і психологічні мотивації економічної діяльності, наявність і значення яких не так давно заперечувалося вітчизняною економічною теорією.

Поняття «підприємець» близьке такому економічному поняттю, як «господар». Адже господар — не лише той, хто не розбазарює своє майно, а й той, хто намагається його примножити і заради цього сам займається підприємницькою діяльністю або доручає цю справу іншому. Збіг понять власника й підприємця характерний передусім для дрібного підприємництва. У великому виробництві, як правило, відбувається диференціація власників і підприємців. Керівник підприємства, що виконує підприємницькі функції, може й не бути власником (наприклад, у випадках акціонерної або державної форми підприємництва). В основі розмежування функцій власника й підприємця лежить відокремлення капіталу-функції від капіталу-власності.

Підприємство може розвиватися лише в певному економічному середовищі. Насамперед воно передбачає наявність у суб'єкта чітко визначеної сукупності прав і свобод щодо вибору виду господарської діяльності та джерел її фінансування, планування, доступу до ресурсів, організації й управління, збуту продукції тощо. Йдеться про економічну автономію підприємства. Вона фактично означає відмову від командних методів вирішення господарських завдань. Ці методи здатні забезпечити тільки тимчасовий комерційний успіх, який потім перекривається значними економічними втратами. Тому держава через систему законодавства, фінансово-кредитні важелі може лише здійснювати економічне регулювання підприємницької діяльності, але не втручатися в неї.

Підприємство передбачає у господарника наявність прав власності на засоби виробництва, продукт і доход. Одержання прибутку — важлива мета для підприємця. Однак це не самоціль. Для нього головне — використання прибутку для ще більшого його зростання шляхом розширення, модернізації, структурної перебудови виробництва. В умовах підприємництва змінюється співвідношення між матеріальною заінтересованістю і мотивацією трудової діяльності. Для підприємця останнє висувається на перший план.

Класичним прикладом підприємницької діяльності може бути фірма «Форд моторз». Ще в 1915 р. Генрі Форд пішов на такий ризик: установив на своїх заводах найвищу в країні денну ставку заробітної плати і водночас почав систематично знижувати ціни на свої автомобілі, довівши їх до рівня найдешевшого автомобіля в Америці. Такий ризик міг закінчитися крахом.

Насправді ж сталося зовсім інакше. Через сім років ця фірма виробила й випустила в продаж 1 млн 150 тис. автомобілів. Такий «хід» Форда привів до того, що більше двох десятків років він нероздільно панував на ринку автомобілів в Америці. Це була перемога розуму людини на благо людини.

Одна з найхарактерніших рис цивілізованого підприємництва полягає в тому, що кожний підприємець, реалізуючи власні, цілі, водночас здійснює господарську діяльність в інтересах суспільства. Адже щоб отримувати більший прибуток і бути конкурентоспроможним, необхідно постійно дбати про науково-технічний прогрес, підвищувати якість товарів як виробничого призначення, так і особистого споживання і здешевлювати їх. Тому розвиток підприємництва неодмінно пов'язується з поставкою на ринок якісніших і дешевших товарів. З цього приводу ще А. Сміт, говорячи про економічну природу підприємця, зазначав: «Він має на увазі лише свій власний інтерес, дбає про свою власну вигоду, причому в цьому випадку він невидимою рукою спрямовується до мети, яка зовсім не входила в його наміри. Переслідуючи свої власні інтереси, він часто більш дієво служить інтересам суспільства, ніж тоді, коли свідомо намагається служити їм»*.

Підприємництво має ґрунтуватися на певних економічних важелях, які реально забезпечували б, а не просто декларували самоуправління, свободу господарського вибору, можливість інвестиювання доходу тощо. Іншими словами, має існувати ринково-конкурентний режим господарювання. Необхідна також система діючих законів, які захищали б підприємництво й забезпечували б стабільне ринкове середовище та стійкі «правила гри» на ринку.

Названі умови підприємницької діяльності значною мірою передбачені в Законі України «Про підприємництво». У ньому, зокрема, зазначається, що підприємці мають право без обмежень приймати рішення і здійснювати самостійно будь-яку діяльність, що не суперечить чинному законодавству. Тут же сформульовані такі принципи підприємництва:

вільний вибір видів діяльності;

залучення на добровільних засадах до здійснення підприємницької діяльності майна та коштів юридичних осіб і громадян;

самостійне формування програм діяльності та вибір постачальників і споживачів продукції, що виробляється, встановлення цін відповідно до законодавства;

вільний найом працівників;

залучення і використання матеріально-технічних, фінансових, трудових, природних та інших видів ресурсів, використання яких не заборонене або не обмежене законодавством;

вільне розпорядження прибутком, що залишається після внесення платежів, установлених законодавством;

самостійне здійснення підприємцем як юридичною особою зовнішньоекономічної діяльності, використання будь-яким підприємцем належної йому частини валютної виручки на свій розсуд.

Розробка правових норм і відповідного законодавства щодо розвитку підприємництва — сьогодні одне з найважливіших завдань, від оперативного вирішення якого залежить перехід до цивілізованих форм господарювання.

Досвід розвинутих країн переконливо

доводить, що сьогодні підприємництво — найпрогресивніша система ведення господарства незалежно від соціально-економічного устрою суспільства. Функції підприємництва різноманітні.

По-перше, це—гнучка форма організації виробництва, яка оперативно реагує на потреби ринку, найновіші досягнення НТП, сприяє своєчасним структурним зрушенням в економіці тощо. Наприклад, тривалий час вважалося, що досягнення НТП найповніше реалізують великі фірми. Однак це переважно було характерним для першої половини ХХ ст. Сучасний же розвиток розвинутих країн переконливо доводить, що сам НТП, як і ефективна реалізація його досягнень, неможливі без широкої підприємницької діяльності, без використання найрізноманітніших форм організації виробництва.

По-друге, підприємництво — така форма господарювання, за якої утверджується почуття господаря кожного учасника суспільного виробництва. Ще до недавнього часу в нашій економічній літературі переважала думка, що підприємець—це «капіталіст», «ділок», «рвач». Однак родове поняття «господар» включає в себе багато економічних суб'єктів: не лише капіталіста, а й дрібного виробника, керівника підприємства, кооператора, орендаря, селянина-власника, кваліфікованого спеціаліста, робітника, власне, кожну ділову людину. Без широкого розвитку економічних умов підприємництва утвердження почуття господаря неможливе.

По-третє, підприємництво, якщо розуміти його як дійову організаційно-господарську творчість, як уміння вести справу, сприяє вільному розвитку працівників, вихованню в них почуття чесності, порядності, сумлінності, впровадженню демократичних принципів суспільного й економічного життя, самоуправління і т. д.

По-четверте, широкий розвиток підприємництва застерігає від суб'єктивізму й волонтаризму і найповніше відповідає вимогам природно-історичного процесу суспільного розвитку. Він об'єктивно обумовлений рівнем розвитку продуктивних сил і відповідним характером відносин власності. Це проявляється, зокрема, в тому, що завжди рівень усупільнення виробництва в різних галузях неоднаковий, а отже, передбачає наявність різних форм власності та необхідність різноманітних методів підприємницької діяльності.

Таким чином, широкий розвиток підприємництва збагачує економічну діяльність суспільства, урізноманітнює її форми, підвищує економічну й соціальну ефективність суспільного виробництва.

Складності на шляху інтенсивного розвитку підприємництва в Україні порозуміваються не тільки несприятливими умовами зовнішнього середовища, але і визначеним недорозумінням усіх можливостей підприємницької діяльності. Це викликано відсутністю власного досвіду і визначеними труднощами сприйняття світового досвіду, слабо адаптованого до конкретних умов сучасної російської економіки.

У той же час варто визнати, що серед вчених і практиків, що займаються проблемами підприємництва, існують визначені протиріччя в окремих поглядах і підходах до цього питання.

Багато директорів підприємств і менеджери великих акціонерних товариств вважають себе підприємцями, хоча їхня діяльність у значній мірі контролюється власниками засобів виробництва.

Багато хто вважають, що підприємницька діяльність повною мірою здійснюється в рамках дрібного бізнесу підприємцем, що є власником і менеджером свого підприємства.

Існує так само думка, що "підприємець- це самостійно в інтересах справи діючий керівник" [5].

Так, у даний час, існують два принципових і якоюсь мірою суперечливих погляду на підприємництво.

Відповідно до першого погляду підприємництво "...являє собою ініціативну самостійну діяльність громадян і їхніх об'єднань, спрямовану на одержання прибутку; здійснюється громадянами на свій страх і ризик і під майнову відповідальність у межах, визначених організаційно-правовою формою підприємства" [6, С.26].

Відповідно до Закону України "Про підприємництво" суб'єктами підприємницької діяльності можуть бути громадяни України, інших держав і юридичні особи усіх форм власності.

Відповідно до Закону України про підприємства і підприємницьку діяльність суб'єктами підприємницької діяльності можуть бути громадяни України і інших держав і об'єднання громадян (партнери)].

У той же час в окремих роботах зустрічається поняття "внутрішнє підприємництво", підприємництво в рамках діючих підприємств і т.п. Так Хоскінгу книзі "Курс підприємництва" дає наступне визначення підприємницької діяльності: "...це діяльність, здійснювана приватними особами, підприємствами й організаціями..." [117].

3

Для кращого розуміння сутності підприємництва, сфери його дії і можливостей проведемо комплексний аналіз розвитку системи поглядів на його сутність і роль в економіці з позицій політзкономических, теорії керування і соціально-психологічних аспектів.

Концептуально базові питання підприємницької діяльності були розглянуті в працях А. Смита [33], Д. Рикардо [31], ФОН Тюнена [26], М. Вебера [9], И. Шумпетра [41], Дж. М. Кейнса. [14], Дж.У. Гзлбрайта [10] і ін.

А. Смит і Д. Рикардо, засновники науки політекономії, одними з перших використовували поняття "підприємець". Вони розглядають підприємця насамперед як носія раціональності.

Адам Смит (1723-1790) у праці "Дослідження про природу і причини багатства народів (1776 р.)" дав характеристику підприємця і його роль в економіці, як реалізатора ризикованих комерційних ідей. Він розглядав підприємця як власника, зв'язував підприємницьку діяльність, насамперед із власною справою. За Смітом підприємець сам вносить капітал, планує, організує виробництво і розпоряджається результатами своєї праці. Його прибуток - це компенсація власника за ризик. А. Смит відносився скептично до підприємницької діяльності керуючих: "Від директорів акціонерних компаній, що завідують у більшому ступені чужими грошми, чим власними, не можна очікувати такої невисипущої обережності, яку учасники приватного торговельного товариства виявляють у керуванні своїм капіталом. Тому недбалість і марнотратність повинна завжди в більшому або меншому ступені виявлятися в керуванні такою компанією).

Давид Рикардо (1772-1823) бачив у підприємці звичайного капіталіста. Аналогічно оцінював роль підприємця Карл Маркс (1818-1883).

Французький економіст Ричард Катильон (1680-1734) одним з перших у 18 столітті став розглядати підприємця як особистість, що приймає рішення і задовольняє свої потреби в умовах невизначеності і уперше вніс термін "підприємець" в економічну теорію.

За Катильоном, підприємець - це людина з невизначеними, нефіксованими доходами (селянин, ремісник, торговець, розбійник, жебрак і т.д.). Він купує чужі товари за відомою ціною, а продавати свої буде за ціною, йому поки невідомою. Звідси випливає, що ризик - головна відмітна риса підприємця, а його основна економічна функція складається в приведенні пропозиції у відповідність з попитом на різних товарних ринках. Він вважав, що доход підприємця - це плата за ризик. Відомий французький економіст кінця XVIII - початок XIX ст. Ж.Б. Сей (1767-1832), автор шести томного "Курсу політекономії"¹¹, що вийшли в 1829-30 роках, показав активну роль підприємця в створенні суспільного продукту. Він вважав, що в основі підприємницької діяльності лежить здатність організувати виробництво і збут продукції. Для Сея підприємець - це людина, що організує людей у рамках виробничої одиниці, який береться за свій рахунок і ризик і у свою користь зробити який-небудь продукт. Він підкреслював активну роль підприємця як економічного агента, що комбінує фактори виробництва як посередника, власника знань і досвіду. Сей досить докладно описав специфічні властивості підприємця і характер його доходів, частина яких є платою за його рідкі підприємницькі здібності. Він ставив підприємця в центр процесу виробництва і розподілу.

Німецький учений XIX століття Тюнен обґрунтував специфіку діяльності підприємця, його функціональної ролі, на відміну від керуючого або капіталіста-власника. У державний доход, що служить, гарантований, а в підприємця - немає. Тому його ризик повинний компенсуватися великим

доходом, чим у службовця. Підприємець повинний одержувати доход як за ризик, так і за підприємницьке мистецтво [26].

Американський економіст Дж. Б. Кларк, що працював на рубежі 19-20 століть, затверджував, що одним з чотирьох базових факторів виробництва є діяльність підприємця (поряд з капіталом, засобами виробництва і землею, працею робітників). Він вважав, що основною функцією підприємця є координація [17].

На думку американського економіста Ф. Нейта, менеджер стає підприємцем тоді, коли його дії стають самостійними і він готовий до помилки й особистої відповідальності [26].

Німецький учений, економіст і філософ Вебер М. бачив у підприємницькій діяльності втілення раціональності. Під раціональністю він розумів функціональну ефективність, одержання максимальної вигоди від використання вкладених коштів і прикладених зусиль і т.п. Вебер М. вважав, що в основі підприємництва лежить раціональна етика протестантизму. Він доводив, що світогляд, моральність впливають на діяльність підприємця [9]. Великий внесок у розробку теорії підприємництва внесли німецький економіст В. Зомбарт і австрійський економіст Й. Шумпетер.

Підприємець по Зомбарту - це "завойовник" (готовність до ризику, духовна воля, багатство ідей, воля і наполегливість) "організатор" (уміння з'єднувати багатьох людей для спільної роботи) і "торговець" (уміння переконувати людей купити свої товари, будити їхній інтерес, завойовувати довіру). Описуючи мети підприємця, Зомбарт головною серед них виділяє прагнення до процвітання і росту своєї справи, а підлеглою - зростання прибутку, оскільки без нього неможливе процвітання. Основи сучасного розуміння підприємництва заклав Йозеф Шумперт (1883-1950) [41]. У книзі "Теорія економічного розвитку", що вийшла в 1912 році, він показує ключову роль підприємця в економічному розвитку суспільства. Він вважає, що функціональною сутністю підприємця є виявлення і використання нової комбінації факторів виробництва, тобто реалізація нововведень. Головне "...робити не те, що інші" і "...не так, як роблять інші". Й. Шумперт вважає, що головне в підприємстві - інноваційна діяльність, а право власності на підприємство не є істотною ознакою підприємництва. їм може бути будь-якої, здійснюючий нові комбінації факторів виробництва: службовець акціонерного товариства, державний чиновник і менеджер підприємства будь-якої форми власності.

Ми вважаємо, що майже віковий досвід економічного розвитку, налагоджений після виходу книги Шумперта показує, що інноваційна діяльність сама по собі є основою підприємництва, але без волі у своїх діях і повній відповідальності за її результати підприємство неможливе.

Істотний внесок у сучасне представлення про підприємство вніс Дж.М. Кейнс. Він трактує поняття "підприємець" як своєрідний психологічний психологічний соціально-психологічний тип господарника, для якого головне "... не раціональна калькуляція Вебера або новаторство Шумптера, скільки набір визначених психологічних якостей"

[14]. До основних підприємницьких якостей Кейнс відносить: уміння співвіднести споживання і заощадження, здатність до ризику, дух активності, впевненість у перспективах і ін. Як основні мотиви підприємницької діяльності він розглядає: прагнення до кращого, прагнення до незалежності, бажання залишити спадкоємцям стан.

Погляди Ф.А. ФОН Хайека (1899-1992), лауреата Нобелівської премії, послужили основою сучасного етапу розвитку ринкової економіки. Фрідріх Хаек вважав, що необхідно для підтримки ринкового порядку дотримання двох правил: відмовлення від присвоєння чужої власності і виконання добровільне узятих на себе договірних зобов'язань. Конкуренція розглядається як процес пошуку нового в умовах невизначеності, у центрі якого коштує підприємець. Ф.А. ФОН Хайек стояв на ліберальних позиціях, згідно яким функції держави в економіці обмежуються до мінімуму. Основою розвитку економіки є ринкові відносини і підприємницька діяльність [40].

Лауреат Нобелівської премії по економіці 1988 року М. Аллз доводить, що тільки ринкова організація господарства на принципах конкуренції з ведучою роллю підприємців може бути економічно ефективна [2].

У 80-і роки нашого сторіччя спостерігався інтенсивний розвиток малого підприємництва. Так на початку століття в США було всего 300 дрібних фірм, у середині 60-х було 5 млн, у 1980 -13 млн, а в 1990 - уже 20 млн. Цей феномен малого бізнесу змусив по новому глянути на можливості підприємництва і його роль у розвитку Сучасний погляд на роль підприємництва і малого бізнесу в розвитку народного господарства і суспільства в цілому даються в переведених на російську мову працях Г. Берга [7], Р. Хизрица, М. Питерса [37], М. Смолла і Р. Маккензи [32], А. Хоскінга [38], Хайне П. [39] і ін.

Так, роботи Г. Берга, М. Смолла і Маккензи етиловими книгами, у яких даються ради і рекомендації починаючому підприємцю.

У роботі Алана Хоскінга "Курс підприємництва" дається послідовний виклад теорії підприємництва, аналізується Середовище підприємництва і механізм бізнесу. Велике значення він додає питанням взаємин підприємець-суспільство - держава.

Особливий інтерес представляє книга Р. Хизрица і М. Питерса "Підприємництво". Це енциклопедичний виклад усіх питань підприємництва, розгляд у комплексі теоретичних і практичних аспектів створення, функціонування і розвитку підприємницьких одиниць. Автори розглядають досвід розвитку підприємництва в США і дають його теоретичне осмислення. Особливий інтерес викликає опис і осмислювання авторами проблеми внутрішнього підприємництва. Більш докладно це питання розглядається у відповідному розділі.

У 90-і роки з'явився ряд робіт російських авторів, присвячених проблемам розвитку підприємництва і малого бізнесу в Росії й адаптації світового досвіду в цій області до Російських умов. Це роботи Багієва Г.Л. [4],

Богачева В.И. [3], Кабакова В.С. [16], Крутика А.Б. і Пименовой А.А. [15], Крупанина А.А. [12], Томилова В.В. [35, 36], Черникова В.В. [40].

У роботах Багієва Г.Л. і Томилова В.В. підприємницька діяльність розглядається "...як процес, здійснюваний приватними особами, підприємцями або організаціями по освоєнню природних ресурсів, виробництву, придбанню, продажу товарів, послуг в обмін на інші товари або послуги, або гроші..." [4]. Вони відзначають, що підприємницька діяльність на будь-якому ієрархічному рівні здійснюється в тісному взаємозв'язку з культурним середовищем, що складається з зовнішньої культури суспільства і внутрішньої культури партнер^-партнерів-бізнесів-партнерів, розглядають взаємозв'язок підприємництва і корпоративної культури, показують механізм впливу культури на підприємницький успіх.

Сучасна корпоративна культура спрямована на створення умов на підприємстві для самореалізації їхніх співробітників, для творчої ініціативної праці. Формування цих умов створює передумови для підприємницької діяльності.

ГГак, Богачев В.Р., Шинків В.С, Ходачек Л. розглядають питання формування стратегії підприємництва. Вони вважають, що "...підприємницьку діяльність можна розуміти як ініціативну самостійну діяльність власника (повне або часткового), спрямовану на одержання прибутку під свій ризик і майнову відповідальність" і далі ["...підприємництво має істотна відмінність від господарської діяльності в бюджетних організаціях, здійснюваної строго по завданнях, нормативам, з постійною звітністю і контролем власником" [3].

У роботі Крупанина А.А. "Основи підприємництва" особлива увага приділяється ролі особистості в підприємстві, аналізу взаємозв'язку підприємницьких можливостей людини зі стратегією і тактикою підприємництва.

Аналіз стану науково-методологічної бази розвитку підприємництва показав:

На різних етапах розвитку суспільства представлення про сутності підприємництва і його ролі в розвитку народного господарства мінялися відповідно до пануючих

виробничих відносин, станом економіки, політичним ладом і т.п.

Основою, суб'єктом підприємницької діяльності є людина, що зі своєї ініціативи шукає і реалізує нові можливості для виробництва нових товарів і послуг і діє самостійно на свій страх і ризик.

Методологічна база для розвитку підприємництва повинна враховувати тимчасові і регіональні особливості середовища, у якій воно розвивається, і давати рекомендації, що забезпечують найкращі можливості розвитку і використання підприємницького потенціалу особистості.

Форми використання підприємницького потенціалу можуть бути різноманітними: індивідуальне підприємництво, партнерське й у рамках підприємств. Важливо тільки

те, щоб вони надали умови для творчості індивідуума, носія і реалізатора підприємницької ідеї.

В умовах перехідної економіки України необхідне теоретико-методологічне пророблення проблем вибору найбільш доцільних шляхів і методів розвитку підприємництва, що враховують особливі зовнішні умови й існуючу реальність.

Лекція № 3

Підприємець: його функції, особисті риси та правовий статус

Зміст

1. Поняття «підприємець».
2. Сучасний підприємець, його місце в ринковій економіці.
3. Права, обов'язки та відповідальність підприємця.

ФУНКЦІЇ ТА ПРАВОВИЙ СТАТУС ПІДПРИЄМЦЯ

У попередніх темах ми розглядали основні види та форми підприємництва, основні способи та технологію створення власної справи, її успіх завжди залежить від головної дійової особи — самого підприємця. Як бачимо, необхідною передумовою започаткування і здійснення підприємницької діяльності є наявність підприємців, тобто осіб, котрі самостійно приймають господарські та інші рішення з метою досягнення певного підприємницького успіху. Хто такий підприємець? Які функції він виконує? Які найбільш важливі ділові якості підприємця? Які права, обов'язки та відповідальність суб'єктів підприємницької діяльності? Про це ви дізнаєтесь у даній темі.

1. Успіх у підприємстві базується на здатності підприємця приймати правильні (обгрунтовані) рішення. Підприємець є визначальною особистістю у підприємстві, ключовою (центральною) фігурою у ринковій економіці. Будь-який підприємець працює як ділова людина, але не будь-яку ділову людину можна назвати підприємцем. Хто ж такий підприємець? Чим він відрізняється від інших суб'єктів господарської діяльності?

Підприємцем прийнято вважати ділову людину, котра вигадує щось нове або поліпшує щось вже існуюче і реалізує це у практичній діяльності. Зміст самостійного прийняття інноваційного рішення підприємцем зводиться до організації виробництва і постачання на ринок товарів та послуг з певним зиском для себе. Таким чином, ми можемо дати визначення поняття підприємець. **Підприємець** — це людина, яка здійснює самостійну, систематичну, ініціативну, ризикову діяльність, спрямовану на виробництво товарів та надання послуг з метою одержання прибутку або особистого доходу і передбачає здійснення нововведень. Отже, підприємець — це суб'єкт, що поєднує у собі комерційні, організаторські та новаторські здібності для пошуку і розвитку нових видів, методів виробництва, нових благ та їх нових якостей, нових сфер застосування капіталу.

Саме ініціатива, самостійність, творчість та динамізм, дозволяють енергійним людям, якими і є підприємці, перетворювати цікаві ідеї на реальність. Успіх підприємницької діяльності багато в чому залежить від здібностей і таланту людини, яка нею займається. Це власне й робить підприємця центральною постаттю ринкової економіки в цілому.

Поняття "підприємець" часто вживають як синонім таких понять, як "господар", "власник", "новатор", "бізнесмен". Людину, яка організувала свою справу і веде її, називають саме одним з цих понять. Але постає запитання: чи можна назвати підприємцем суб'єкта, котрий має свою майстерню або ферму, де виробляється певна продукція, реалізація якої дає йому змогу лише існувати? Певна річ, що ні. Підприємця від інших суб'єктів господарювання відрізняють специфічні функції, які він виконує (повинен виконувати) та визначальні (характерні) ділові якості його особистості.

Які ж основні функції виконує підприємець? Він виконує чотири функції, властиві саме цьому виду діяльності: ресурсну, управлінську, інноваційну, ризикову (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Основні функції підприємця

Ресурсна функція полягає у тому, що підприємець бере на себе ініціативу поєднання фінансових, виробничих, матеріальних, сировинних, людських, інформаційних, інтелектуальних та інших ресурсів у процесі виробництва товару чи надання послуги, організовує виробництво, розподіляє засоби виробництва і трудову діяльність.

Управлінська функція підприємця полягає у прийнятті управлінських рішень на всіх стадіях виробничої та збутової діяльності, здійснення організації, планування, мотивації та контролю виробництва.

Інноваційна функція передбачає здійснення інновацій (нововведень), освоєння нової продукції, нових технологій та нових форм організації виробництва і праці, пошук нових ринків збуту, нових засобів задоволення потреб споживача, перехід від традиційних до нових форм господарювання, які не мають аналогів у господарській діяльності.

Ризикова функція полягає в необхідності прийняття рішень, які спрямовані на досягнення успіху, але не гарантують його через ні визначеність та мінливість економічної ситуації. Підприємець ризикує не лише своєю власністю, вкладеними коштами, а й своєю працею, часом, діловою репутацією.

Функції підприємця є підставою для виділення підприємницької діяльності у самостійний фактор виробництва. Ось чому ми стверджуємо, що існує чотири фактори виробництва: земля, праця, капітал та здатність до підприємницької діяльності. Кожний фактор виробництва дістає винагороду. Так, земля — земельну ренту, праця — заробітну плату, капітал — відсоток, а підприємець за здатність до підприємництва — підприємницький дохід.

2. Підприємницький дохід складається з двох частин: нормального (звичайного) прибутку та економічного прибутку (надприбутку). Нормальний (звичайний) прибуток — це відшкодування підприємцю за його працю з організації ресурсів та управління виробництвом, що пов'язано з ресурсною та управлінською функціями. Він визначається як різниця між виручкою від реалізації продукції та витратами на її виробництво. Економічний прибуток (надприбуток) — це специфічна частина підприємницького доходу, одержання якого пов'язано з функціями ризику і особливо інновації. Це — винагорода за інноваційно-підприємницьку діяльність (рис. 3.2).

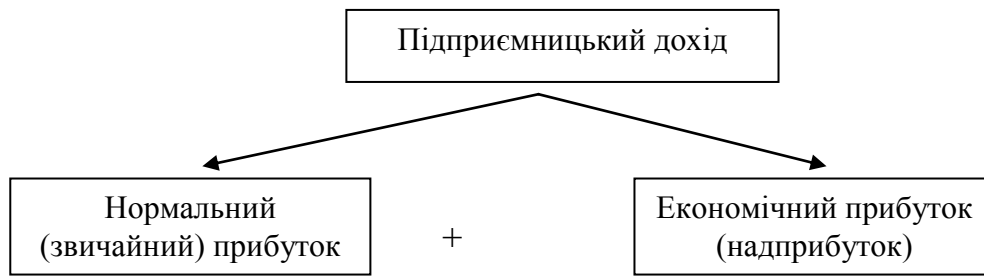

Рис. Складові підприємницького доходу

Характер підприємницької діяльності висуває певні вимоги до особистості підприємця. Тому підприємець повинен мати не лише бажання або нахил до підприємництва, а й певні ділові якості й риси характеру. За даними п'ятирічного проекту виявлення "профілю підприємця", організованого американською фірмою "Мак-Бер енд Компані", виділено 21 найважливішу рису "оптимального типу підприємця". Найбільш важливі серед них:

- організаційно-господарське новаторство;
- готовність та здатність до ризику;
- пошук нових можливостей та ініціативність;
- орієнтація на ефективність та якість продукції і обслуговування;
- майнова відповідальність та цілеспрямованість;
- висока інформованість та постійне спостереження;
- здатність до "жертв" в інтересах справи;
- чіткість, планомірність у роботі;
- здатність переконувати людей, комунікабельність, чесність, надійність

тощо (рис. 3.3).

Отже, деякі найважливіші характерні риси підприємця є результатом навчання та досвіду, а інші — продуктом розвитку природних даних людини. Звичайно, перелік позитивних ділових якостей підприємця можна було б продовжувати. Але й зазначеного вище досить для підсумку: підприємцем не народжуються — підприємцем стають. Тому підприємцем має бути людина не лише з яскраво вираженими рисами лідера, зі здатністю впливати на інших людей, а й професійно підготовлена. А для цього треба вчитися основам підприємництва і постійно збагачуватись практичним досвідом. Саме такі люди досягають підприємницького успіху.

Рис. 3.3. Найважливіші характерні риси підприємця

3. До підприємницької діяльності висуваються багатогранні економічні, соціальні, правові й навіть політичні вимоги. Підприємець має успішно вести справи на своїй фірмі, тобто його призначення — наповнювати ринок новими товарами і послугами, до того ж за якомога низькими цінами. Це вимагає від нього новаторського підходу.

Тому діяльність підприємців має бути ефективною і корисною. По-перше, підприємець особисто зацікавлений у своїй справі, тому він використовує свої знання для розширення масштабів власного бізнесу і завдяки цьому має більше шансів досягти успіхів. По-друге, підприємець може швидше і з меншими зусиллями задовольняти суспільні потреби і ринковий попит, оскільки завжди намагається вгадати цей попит ще на стадії формування і завдяки цьому отримати певний зиск раніше, ніж його конкуренти. По-третє, діяльність підприємця сприяє тому, що задоволення ринкового попиту відбувається з меншими витратами для суспільства. Отже, підприємець виконує важливу суспільну функцію, його діяльність необхідна будь-якому суспільству.

Великої ваги у цьому зв'язку набуває чітке визначення правового статусу підприємця, тобто його прав, обов'язків і відповідальності, особливо визначення правового статусу підприємця в умовах формування підприємницького сектору. Зокрема, це насамперед стосується України, де підприємництво робить лише перші кроки і нинішні українські підприємці ще не досягли світового рівня. Більше того, підприємництвом часто називають діяльність, далеку від підприємництва, таку, що пов'язана з шахрайством, протизаконними діями тощо. Все це потребує розроблення законодавчих актів, у яких були б визначені права, обов'язки та відповідальність підприємців.

Сьогодні в Україні з метою забезпечення свободи розвитку підприємництва, встановлення правових гарантій його функціонування визначені певні права, обов'язки і відповідальність суб'єктів підприємницької діяльності.

Розглянемо більш детально правовий статус підприємця, тобто його права, обов'язки та відповідальність.

Права підприємця. Право — це нормативна форма вираження принципу формальної рівності господарюючих суб'єктів в економічних відносинах, це система встановлених або санкціонованих державою загальнообов'язкових правил (норм) поведінки. З метою реалізації господарської ініціативи підприємець має право:

- створювати для здійснення підприємницької діяльності будь-які види підприємництва;
- купувати повністю або частково майно та набувати майнового права;
- самостійно формувати господарську діяльність, обирати постачальників та споживачів, встановлювати ціни і тарифи, вільно розпоряджатися прибутком;
- укладати з громадянами трудові договори щодо використання їхньої праці (контракти, угоди);
- самостійно визначати форми, системи і розміри оплати праці та інші види доходів осіб, що працюють за наймом;
- отримувати будь-який необмежений за розмірами особистий дохід;
- брати участь у зовнішньоекономічних відносинах, здійснювати валютні операції;
- користуватися державною системою соціального забезпечення і соціального страхування.

Обов'язки підприємців. Обов'язки — це правові норми (правила), що підлягають обов'язковому виконанню. Основні обов'язки підприємців полягають у тому, щоб:

- укладати трудові договори (контракти, угоди) з громадянами, які приймаються на роботу за наймом;
- здійснювати оплату праці осіб, які працюють за наймом, на рівні, не нижчому за мінімальні розміри, встановлені законодавством;
- забезпечити відповідні умови і охорону праці, а також інші соціальні гарантії;
- дотримуватися прав з метою реалізації законних інтересів споживачів, забезпечуючи надійну якість вироблених товарів (послуг);
- отримувати ліцензію на діяльність у сферах, які підлягають ліцензуванню відповідно до чинного законодавства.

Відповідальність підприємця. Відповідальність — це правове та етичне відношення підприємців до суспільства (до господарюючих суб'єктів, до споживачів тощо), яке характеризується виконанням правових норм (правил). Відповідальність підприємця зводиться до того, що він відповідає:

- за зобов'язаннями, пов'язаними з цією діяльністю, усім своїм майном, за винятком того, на яке відповідно до законодавчих актів не може бути звернене стягнення;
- за охорону навколишнього середовища;
- за додержання заходів з техніки безпеки, охорони праці, виробничої гігієни та санітарії;
- за заподіяну шкоду і збитки.

Суб'єкт підприємницької діяльності може бути визнаний судом або арбітражем банкрутом, якщо майна, яке йому належить, не вистачає для покриття заборгованості й немає перспектив для фінансового оздоровлення підприємства.

Найманому працівникові, який втратив працездатність, підприємець забезпечує відшкодування витрат у випадках і в порядку, передбачених законодавством.

Як бачимо, підприємництво спрямоване на ефективне ведення господарства, сприяє вияву і розвитку особистості людини, її здібностей і потреб, передбачає персональну економічну й адміністративну відповідальність підприємця. Воно несумісне з втратами, некомпетентністю, крадіжками. У підприємницькій діяльності повною мірою використовуються комерційний талант людини, її честолюбство. Особливе місце в цивілізованому підприємстві у партнерських відносинах займають чесність і порядність.

Тому є очевидним, що не варто займатися підприємницькою діяльністю людині, яка не схильна до сумлінної праці, ігнорує свої права, не виконує відповідні обов'язки, не несе ніякої персональної відповідальності, не відчуває необхідності постійно вчитися і поповнювати свої знання, не має особистого тяжіння до творчої праці та ініціювання нових ідей і проектів, не здатна до самопожертви заради свого бізнесу. Справжній і відчутний підприємницький успіх не прийде до людини, котра не вірить у себе, свою підприємницьку ідею, ставиться з підозрою до людей і не здатна на повагу, партнерство і дружбу, не утруднює себе виваженою аналітичною діяльністю, не сприймає чужих думок і пропозицій.

Це ще раз підтверджує об'єктивну необхідність висунення надзвичайно великих вимог до фігури підприємця, що у свою чергу обумовлює високу професійну та морально-етичну підготовку людей, які мають намір займатися підприємницькою діяльністю. А з іншого боку, це можливо лише за умов активного сприяння держави підготовці підприємницьких кадрів, навчання майбутніх підприємців, інформованості їх з питань підприємництва, що, відповідно, вимагає відкриття спеціальних навчальних закладів, організації інформаційних центрів, бізнес-інкубаторів. Підготовка і підвищення кваліфікації підприємницьких кадрів набувають особливого значення на етапі активного реформування економіки України на ринкових засадах. Саме висококваліфікований, економічно та юридично підготовлений майбутній підприємець повинен стати ключовою постаттю (фігурою) ринкової економіки.

Для входження у світ підприємництва підприємцям-початківцям необхідні знання, ентузіазм, велике вміння та бажання знайти своє місце у складному світі бізнесу. Велике значення у цьому має знання таких основних заповідей підприємця.

1. Постійно генеруйте ідеї.
2. Вмійте збагачувати власність.
3. Не бійтесь конкуренції.
4. Працюйте на споживача, його вимоги.
5. Не бійтесь зменшити ціну, бійтесь її збільшити.
6. Створіть команду на довірі.
7. Складіть бізнес-план.
8. Рекламуйте не стільки товар, скільки імідж своєї фірми.
9. Не бійтесь брати кредити (якщо їх дають).
10. "Не тримайте всі яйця в одному кошику" (здійсніть диверсифікацію виробництва).
11. Будьте доброзичливі.
12. Безперервно вчіться і творіть.
13. Пам'ятайте, найголовніший ваш капітал — це ви самі.

Підсумок лекції

1. Підприємець — це людина, яка здійснює самостійну, систематичну, ініціативну, ризикову діяльність, що спрямована на виробництво товарів або надання послуг з метою одержання прибутку або особистого доходу і передбачає здійснення нововведень.

2. Діяльність підприємця полягає у виконанні ним певних ролей: господаря, власника, новатора.

3. Підприємець виконує основні функції: ресурсну, управлінську, інноваційну, ризикову.

4. Функції підприємця є підставою для виділення підприємницької діяльності у самостійний фактор виробництва — здатність до підприємництва.

5. Дохід, який отримує підприємець, має назву підприємницького доходу, що поділяється на нормальний (звичайний) прибуток і економічний прибуток (надприбуток).

6. Підприємець повинен мати не лише бажання або нахил до підприємництва, а й певні ділові якості й характерні риси.

7. В умовах формування підприємницьких структур особливо великого значення набуває чітке визначення правового статусу підприємця, тобто його прав, обов'язків та відповідальності.

8. До підприємця як ключової фігури ринкової економіки ставляться великі вимоги, що обумовлює високу професійну, економічну та юридичну підготовку підприємців.

Терміни і поняття для словника

<i>Бізнесмен</i>	<i>Господар</i>
<i>Відповідальність підприємця</i>	<i>Економічний прибуток (надприбуток)</i>
<i>Власник</i>	<i>Новатор</i>
<i>Підприємницький дохід</i>	<i>Нормальний (звичайний) прибуток</i>
<i>Права підприємця</i>	<i>Правовий статус підприємця</i>
<i>Обов'язки підприємця</i>	<i>Функції підприємця</i>
<i>Підприємець</i>	<i>Характерні риси підприємця</i>

Запитання для самоконтролю

1. Хто такий підприємець?
2. Чому підприємець є ключовою постаттю (фігурою) ринкової економіки?
3. Який зміст основних функцій підприємця?
4. Що таке підприємницький дохід? З яких частин він складається?
5. У чому економічний зміст нормального (звичайного) прибутку?
6. Яка сутність економічного прибутку (надприбутку)?
7. Які найважливіші характерні риси є притаманними сучасному підприємцю?
8. Що таке правовий статус підприємця?
9. У чому полягають права, обов'язки і відповідальність підприємця?
10. Які умови необхідно створювати для формування нової генерації підприємців?
11. У чому полягають творчі засади в діяльності підприємця?
12. Яке місце належить державі у підготовці підприємницьких кадрів?
13. Які ви знаєте головні заповіді підприємця?

Практичні завдання

1. У чому полягає сутність підприємця? Наведіть приклади випадків, коли інтереси підприємців суперечать інтересам суспільства. Яким чином можна розв'язати цю суперечність?

2. Побудуйте схему, за якою визначте загальні та особливі (специфічні) риси понять "підприємець", "власник", "господар", "новатор".

3. Як функції підприємництва поєднані з основними функціями підприємця? Побудуйте схему взаємозв'язку між функціями підприємництва та функціями підприємця.

4. Фірма функціонує в машинобудівній промисловості. Найбільша частина її витрат іде на придбання й утримання обладнання та будівель. Друга фірма функціонує як юридична, профіль якої визначають висококваліфіковані й високооплачувані фахівці. Третя фірма тільки розпочинає свою діяльність і шукає власне місце на ринку. Які фактори збільшення підприємницького доходу мають, на ваш погляд, першочергове значення для кожної з цих фірм?

5. Що є спільного та відмінного у понять: "нормальний (звичайний) прибуток" і "економічний прибуток (надприбуток)"?

6. Визначте найбільш важливі ділові якості (характерні риси), особливості цивілізованого підприємця. Які із зазначених характерних рис відповідають сучасному українському підприємцю? У чому полягають основні перешкоди для формування ділових якостей особистості українського підприємця? Наведіть конкретні приклади.

7. Побудуйте схему прав, обов'язків та відповідальності підприємця. Визначте на конкретних прикладах, як саме виконуються права, обов'язки та відповідальність підприємців. Які основні причини такого стану?

Теми рефератів

1. Підприємець — центральна постать ринкової економіки
2. Соціально-психологічний портрет сучасного вітчизняного підприємця
3. Генерування ідей — визначальна риса підприємця
4. Стан та проблеми реалізації правового статусу підприємця
5. Формування нової генерації підприємців — справа державна

Тести

I. Яке визначення найбільш повно розкриває сутність підприємця?

- 1.1. Господар.
 - 1.2. Власник.
 - 1.3. Центральна постать ринкової економіки.
 - 1.4. Ділова людина.
2. Які основні функції виконує підприємець?
- 2.1. Ресурсну.
 - 2.2. Мотиваційну.
 - 2.3. Управлінську.
 - 2.4. Інноваційну.
 - 2.5. Регулюючу.
 - 2.6. Ризикову.
3. З яких частин складається підприємницький дохід?
- 3.1. Прибуток.
 - 3.2. Балансовий прибуток.
 - 3.3. Нормальний (звичайний) прибуток.

3.4. Економічний прибуток (надприбуток).

3.5. Торговельний прибуток.

4. Що включає в себе правовий статус підприємця?

4.1. Його характерні риси.

4.2. Його права.

4.3. Його роль і значення в ринковій економіці.

4.4. Його обов'язки.

4.5. Його функції.

4.6. Його відповідальність.

5. Що таке права підприємця?

5.1. Правові норми (правила), що підлягають виконанню.

5.2. Система встановлених або санкціонованих державою загальнообов'язкових правил (норм) поведінки.

5.3. Правові та етичні відношення підприємців до суспільства, які характеризуються виконанням своїх правових норм (правил).

Лекція 4

ПІДПРИЄМНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ

Зміст

1. Економічна свобода як основна передумова розвитку підприємництва
2. Рушійні сили підприємництва
3. Принципи та передумови підприємництва

1. Важливою передумовою розвитку підприємництва є економічна свобода суб'єктів господарювання. Вона являє собою свободу господарської діяльності, торгівлі, землекористування, співробітництва та ін. Економічна свобода однаково важлива як для підприємця, так і для споживача, оскільки вона створює середовище для творчої діяльності особистості, сприяє реалізації підприємницької ініціативи. Що ж таке економічна свобода? Які основні принципи свободи господарювання та рушійні сили підприємництва? У чому сутність принципів підприємництва? Які умови потрібні для здійснення підприємницької діяльності? Про це ви дізнаєтесь у даній темі.

Економічна свобода на практиці означає право розпочинати або припиняти власну справу, купувати будь-які ресурси, використовувати будь-яку технологію, виробляти будь-яку продукцію і пропонувати її до продажу за будь-якою ціною, вкладати свої кошти на власний розсуд. Слід розуміти, що ці права-свободи не гарантують успіху для кожного підприємця. Він може виробляти будь-яку продукцію, встановлювати на неї будь-яку ціну. Проте немає гарантії, що хтось її купить, оскільки споживачі також користуються економічною свободою, тобто свободою особистого вибору, яка не менш важлива, ніж свобода підприємства. Кожний споживач має право вільно купувати будь-який товар або послугу, пропонувати свої послуги для виконання будь-якої роботи, відмовлятися від будь-якої роботи, використовувати власні ресурси за умови, що не порушує прав інших людей. Ці права-свободи також не дають ніяких гарантій, тобто підприємець має право запропонувати свої послуги, але нікого не можна змусити прийняти їх.

Економічні свободи підприємців тісно взаємопов'язані. Коли підприємство у приватному володінні, то зазіхання на свободу підприємництва — це фактично зазіхання на свободу володаря власності. Без економічної свободи не може бути свободи особи.

Підприємцем може бути лише економічно відокремлений, самостійно господарюючий суб'єкт. Свобода господарської діяльності (економічна свобода) неможлива без ринку так само, як ринок не може існувати без економічної свободи. Саме ринок через різні механізми функціонування забезпечує реальні умови для економічної самостійності підприємця. Іншими словами, ринковий механізм господарювання об'єктивно передбачає свободу господарювання.

Складовими економічної свободи є: економічна самостійність економічна відповідальність, економічна рівноправність.

Економічна самостійність полягає у наявності у підприємців права на власність, права на самостійний вибір форми власності та форми господарювання, на самостійне планування своєї фінансово господарської діяльності, вільне розпорядження прибутком, самостійний вибір ресурсів, постачальників та споживачів виробленої продукції, встановлення різних форм, систем і, головне, розмірів оплати праці.

Економічна відповідальність полягає у відповідальності підприємця своїм майном за результати господарювання: продукцією (по слугами), які підлягають реалізації на ринку, та прибутком, який залишається у розпорядженні підприємця після внесення платежів встановлених законодавством. Невиконання договірних зобов'язань за строками та якістю повинно покриватися штрафними санкціями які включатимуть не лише прямі збитки, а й вигоду, що упущена. За завдані шкоду і збиток підприємець несе майнову та інші види відповідальності, встановлені законом.

Економічна рівноправність. Йдеться про рівні (однакові) економічні умови для будь-якої господарської діяльності, незалежно від форми власності та форми господарювання. Під рівними економічними умовами маються на увазі однакові для всіх ціноутворення, оподаткування, розподіл прибутку, інвестиційна та кредитна політика, держконтракт тощо. Держава повинна гарантувати всім підприємцям, незалежно від обраних форм підприємницької діяльності, рівні права створювати рівні можливості для доступу до матеріально-технічних фінансових, трудових, інформаційних, природних та інших ресурсів. Слід зазначити, що деякі сфери діяльності або організаційні форми мають (або можуть мати) певні пільги. Так, певні пільги в оподаткуванні мають суб'єкти малого підприємництва або підприємства, що займаються виробництвом сільськогосподарської продукції, та ін.

Саме через ці основні принципи (економічна самостійність, економічна відповідальність та економічна рівноправність) реалізується в певному обсязі свобода господарської діяльності, яка є основною передумовою розвитку підприємницької діяльності.

2. Підприємництво відображає відносини, що склалися в суспільстві, джерелом розвитку яких є внутрішні суперечності способу виробництва. Як відомо, суперечності — рушійна сила будь-якого розвитку, в тому числі й підприємництва. Суперечність між продуктивними силами і виробничими відносинами — найбільш загальна суперечність економічної системи суспільства і підприємництва, які містять у собі цілу систему суперечностей, що виникають між різними їх елементами (між виробництвом і споживанням, зростанням потреб і можливістю задоволення їх, між різними формами власності, інтересами, попитом і пропозицією, технікою і технологією, робочою силою і засобами виробництва).

Як рушійна сила підприємництва, суперечності водночас самі потребують розв'язання, оскільки, нагромаджуючись до "критичної маси", вони можуть виплеснутися у вигляді різних криз. Формою розв'язання суперечностей як внутрішніх чинників саморозвитку економічних процесів і явищ виступає підприємництво, яке є системним явищем і має власні внутрішні імпульси розвитку (конкуренція), систему забезпечення і відтворення (прямі зв'язки суб'єктів ділових відносин), інфраструктуру (біржі, банки, інформаційні системи, консалтингові та аудиторські компанії, навчальні заклади тощо), систему управління (менеджмент), систему вивчення контрагентів (маркетинг), систему оцінки діяльності (гроші). Отже, володіючи власною внутрішньою логікою і здатністю до саморозвитку, підприємництво само собою стає рушійною силою.

Підприємництво — це соціально-економічна і ділова творчість людини. Саме в ній, у самій людині, в її особистій ініціативі, енергії, активності, відповідальності, порядності, винятковій працьовитості закладені рушійні сили підприємництва. Прагнення людини реалізувати свої ідеї, винаходи, виявити себе, задовольнити своє

здорове честолюбство, залишити після себе слід на землі спонукають її до підприємницької діяльності.

Історія розвитку підприємництва показує, що без ризику бізнесу не буває. Ризик притаманний тільки людині. Це інтуїція, гра, обґрунтований розрахунок, змагання в конкурентній боротьбі. Це радість перемоги розуму і розрахунків або гіркота поразки і прорахунків, але те й інше стимулює бізнес. Одних ризик надихає, інших — загартовує, але виграє, як правило, суспільне виробництво, оскільки неухильно створюється багатство для людей і суспільства.

Прагнення до створення матеріальних і духовних благ, до збільшення багатства також є рушійною силою підприємництва, тому що задовольняє потреби не тільки самого підприємця, а й суспільства. Потреби мають здатність випереджати рівень виробництва. Це пояснюється тим, що розвиток суспільства, а отже, і підприємництва, породжує такі потреби, які не можуть бути задоволеними наявними продуктивними силами. Зростання цих потреб нашоується на вузькі рамки можливостей задоволення їх, що зумовлює потребу в нових продуктивних силах (технологія, техніка, впровадження нових професій та ін.). Таким чином, потреби виступають рушійною силою як суспільства в цілому, так і підприємництва зокрема.

Важливими рушійними силами підприємництва є також економічний інтерес та економічна конкуренція (рис. 4.1).

Рис. Основні рушійні сили розвитку підприємництва

Економічний інтерес — це форма реалізації потреби, це користь, вигода, яка досягається у процесі реалізації економічних відносин. Якщо економічні відносини не реалізують економічних інтересів, суб'єкти господарювання намагаються досягти своєї вигоди поза діючими економічними відносинами (порушують закони, розвивають тіньову економіку тощо).

Особистий економічний інтерес винятково багатогранний, варіативний, як і потреби, що лежать у його основі. Людина є носієм всіх економічних інтересів — особистого, колективного, суспільного, групового, сімейного та ін. Через особистий економічний інтерес можна реалізувати інтерес сім'ї, колективу, суспільства, ефективно вирішити суперечності між ними. Особистий інтерес являє собою усві-

домлене відображення об'єктивних економічних відносин у діяльності суб'єктів підприємництва. Ігнорування його є основним гальмом розвитку підприємництва. Реалізувати свій інтерес людина може, лише включившись у суспільне виробництво. Цільова спрямованість ділової діяльності людей полягає у задоволенні потреб та інтересів. У цих двох категоріях перехрещуються всі аспекти підприємництва, і з цього погляду вони є загальними, тобто наявними скрізь, де розвивається підприємництво. Специфіка потреб та інтересів, а отже, і підприємництво визначаються економічним та соціальним становищем людей. Підприємництво є водночас реалізацією їх інтересів і задоволенням потреб. Бажання підвищити свій добробут заохочує людину працювати ефективніше і продуктивніше, і це зрозуміло, тому що така праця, як правило, дає кращі результати.

Система стимулів — надзвичайно важлива характеристика системи підприємництва. Очікування винагороди виступає як рушійна сила підприємництва, що стимулює підприємців виробляти більше, а роботодавців — витратити ресурси раціонально. Стимули, виконуючи свою роль з обслуговуванням підприємництва, мають різний вплив на ставлення людей до праці. Так, матеріальні стимули спонукають до праці в надії на винагороду, духовні — на суспільне визначення, соціальні — на кращі умови. Проте, незважаючи на різні способи впливу на суб'єктів підприємництва, функція у стимулів одна — активізувати підприємницьку діяльність. Саме в умовах підприємництва у людини з'являється можливість створити власну справу, зайнятися тією працею, яка їй подобається, де вона може реалізувати власні ідеї, інтереси, потреби, де праця стає стимулом її діяльності.

Економічна конкуренція — це суперництво, змагання за досягнення найкращих результатів, економічна боротьба між фірмами (підприємцями) за найбільш вигідні умови виробництва та збуту товарів. Економічна конкуренція — це суперництво між підприємцями щодо задоволення власних інтересів, пов'язаних із продажем виробленої продукції, виконанням робіт, наданням послуг одним і тим самим споживачам.

У своєму прагненні до задоволення потреб споживачів підприємець реалізує власний економічний інтерес, лише вступаючи у змагання за споживача, намагаючись виштовхнути свого суперника зі сфери виробництва. Конкуренція є об'єктивною закономірністю становлення і розвитку підприємництва, важливою передумовою впорядкування цін, сприяє витісненню з виробництва неефективних підприємств, раціональному перегрупуванню ресурсів, захищає споживача від диктату виробників.

3. Принципи підприємництва — це вихідні (первісні) засади, норми, правила, через які реалізується свобода підприємницької діяльності. Підприємницька діяльність відбувається на основі таких принципів:

— вільний вибір видів діяльності, які не заборонені чинним законодавством (окремі види діяльності можуть здійснюватися тільки державними підприємствами і організаціями, а деякі — лише на підставі спеціального дозволу (ліцензії));

— залучення на добровільних засадах до заняття підприємницькою діяльністю майна та коштів юридичних осіб і громадян;

— самостійне формування програми діяльності;

— самостійний вибір постачальників і споживачів продукції, її виробляється;

— самостійне встановлення цін відповідно до законодавства;

— вільний найом працівників;

— залучення і використання матеріально-технічних фінансових, трудових, природних та інших ресурсів, використання яких не заборонене або не обмежене законодавством;

— вільне розпорядження прибутком, що залишається після внесення платежів, встановлених законодавством;

— самостійне здійснення підприємцем — юридичною особою зовнішньоекономічної діяльності;

— використання будь-яким підприємцем належної йому частки валютної виручки на власний розсуд.

Підприємництво як явище господарського життя завжди розвивається у певному, соціально-економічному та історичному середовищі. Саме тому для його безперервного відтворення необхідні певні передумови. Можна виділити чотири групи цих передумов: правові, економічні, політичні, психологічні.

Правові передумови підприємництва ґрунтуються на законодавстві, нормативних актах, розроблених у країні. Останні мають створити для всіх учасників ринкових відносин однакові "правила гри", тобто надати однакові права і повну економічну свободу, : допускати втручання органів державного управління у господарську діяльність будь-якого суб'єкта за винятком законодавче обмовлених випадків. Отже, йдеться про те, що підприємці можуть діяти "самостійно", "вільно" в межах закону. Зі зміною умов економічного, соціального життя змінюються закони, "правила гри", а ота і поняття "самостійно" і "вільно" наповнюються новим змістом.

Економічні передумови підприємництва полягають у тому, і в суспільстві мають функціонувати багато суб'єктні власники.] сприятиме свободі підприємницької діяльності, можливості на свій страх і ризик приймати рішення про використання майна, продукції, прибутків, вибір господарських контрагентів. У зв'язку з цим шляхом створення економічних передумов у нашій країні відбуваються приватизація власності, демонополізація господарської діяльності.

Політичні передумови підприємництва полягають у створенні в країні сприятливого політичного клімату для підприємництва. Цього можна досягти на основі розробки і здійснення стабільної політики в країні. Така політика має надати всім господарюючим суб'єктам гарантії збереження їхньої власності, виключення можливостей націоналізації, експропріації. Владні структури мають захищати всі види власності, у тому числі інтелектуальну (винаходи, новаторство, нові методи організації), а також створювати сприятливий підприємницький клімат завдяки відповідній податковій, кредитній, митній політиці тощо.

Слід мати на увазі, що у сфері бізнесу крім суворо формалізованих зв'язків, які ґрунтуються на законодавчих актах, існують неформальні відносини між господарськими суб'єктами: довіра, джентльменство, слово честі тощо.

Психологічні передумови підприємництва полягають у позитивній суспільній думці стосовно підприємницької діяльності, адже відсутність її стримує розвиток останньої. В цьому плані існує багато проблем, оскільки життя кількох поколінь проходило в умовах, які створювали негативне ставлення до підприємництва. Мислення більшості нашого народу є консервативним і змінити його в одну мить не вдасться.

Підсумок лекції

1. Основною передумовою розвитку підприємництва є економічна свобода, яка на практиці означає право розпочати або припинити власну справу (свій бізнес),

купувати будь-які ресурси, виробляти будь-яку продукцію і пропонувати її до продажу за будь-якою ціною.

2. Основними складовими свободи господарської діяльності є: економічна самостійність, економічна відповідальність, економічна рівноправність.

3. Важливими рушійними силами підприємництва є: внутрішні суперечності, ділова творчість людини, економічний (підприємницький) ризик, потреби, економічний інтерес, конкуренція.

4. Підприємництво здійснюється через принципи, що є вихідними (первісними) засадами, нормами, правилами, через які реалізується свобода господарської діяльності.

5. Для успішного становлення і подальшого розвитку підприємництва, його безперервного відтворення необхідні певні правові, економічні, політичні та психологічні передумови.

Терміни і поняття для словника

Економічна відповідальність

Потреби

Економічна конкуренція

Принципи підприємництва

Економічна рівноправність

Ризик

Економічна самостійність

Свобода господарської діяльності

Економічна свобода

Суперечності

Економічний інтерес

Запитання для самоконтролю

1. Чому економічна свобода є основною передумовою розвитку підприємництва?

2. Що означає економічна свобода на практиці?

3. Які основні складові свободи господарської діяльності?

4. У чому полягає суть економічної самостійності, економічної відповідальності та економічної рівноправності підприємців?

5. Які головні рушійні сили підприємництва?

6. Що таке економічний інтерес?

7. У чому полягає сутність економічної конкуренції?

8. Що таке принципи підприємництва?

9. На підставі яких основних принципів здійснюється підприємницька діяльність?

10. Які передумови необхідні для становлення та розвитку підприємництва?

Практичні завдання

1. Поясніть, чому без економічної свободи не може йти про свободу особи?

2. Доведіть на конкретних прикладах, як реальна економічна самостійність об'єктивно породжує економічну відповідальність. Як надання вам особисто певної самостійності впливатиме на вашу особисту відповідальність?

3. Обґрунтуйте, чому суперечності є рушійною силою будь-якого розвитку, у тому числі й підприємництва.

4. Чому економічний інтерес та економічна конкуренція діють за принципом "батога та пряника"? Доведіть це конкретними прикладами.

5. Чим відрізняються принципи підприємництва від функцій підприємницької діяльності?

6. Що являють собою правові передумови розвитку підприємництва? Чи достатньо їх для відтворення підприємницьких структур в Україні? Які необхідні

конкретні заходи для формування сучасного правового поля розвитку підприємництва в Україні?

7. У чому полягає сутність економічних передумов розвитку підприємництва? Проаналізуйте, які існуючі економічні передумови сприяють становленню підприємництва, а які стримують (гальмують) його подальший розвиток?

Теми рефератів

1. Економічна свобода — передумова створення власної справи.
2. Основні ознаки свободи господарювання.
3. Ділова творчість людини — головна рушійна сила підприємництва.
4. Проблеми формування правових передумов розвитку підприємництва в Україні.
5. Створення сприятливих економічних передумов — запорука розвитку підприємництва.

Тести

1. Що таке економічна свобода?
 - 1.1. Гарантованість успіху.
 - 1.2. Право розпочати власну справу.
 - 1.3. Право виробляти будь-яку продукцію.
 - 1.4. Економічна безвідповідальність.
 - 1.5. Право вкладати свої кошти за власним розсудом.
2. Які основні ознаки свободи господарської діяльності?
 - 2.1. Економічна самостійність.
 - 2.2. Самозабезпечення.
 - 2.3. Право виробляти будь-яку продукцію.
 - 2.4. Економічна відповідальність.
 - 2.5. Економічна конкуренція.
 - 2.6. Економічна рівноправність.
3. Які головні рушійні сили підприємництва?
 - 3.1. Прибуток.
 - 3.2. Суперечності.
 - 3.3. Ризик.
 - 3.4. Ділова творчість людини.
 - 3.5. Економічний інтерес.
 - 3.6. Гарантія успіху.
 - 3.7. Потреба.
 - 3.8. Конкуренція.
4. Зазначте основні принципи підприємницької діяльності.
 - 4.1. Вільний вибір видів діяльності.
 - 4.2. Самостійне формування програми діяльності.
 - 4.3. Отримання прибутку.
 - 4.4. Вільний найом працівників.
 - 4.5. Самостійне встановлення цін.
 - 4.6. Вільне розпорядження прибутком.
 - 4.7. Економічна відповідальність.
5. Яким чином відбувається вибір постачальників і споживачів виробленої продукції?
 - 5.1. Залежно від виду діяльності.
 - 5.2. Відповідно до мети діяльності.
 - 5.3. Самостійно.

6. Як здійснюється підприємцем — юридичною особою зовнішньоекономічна діяльність?

6.1. Спільно з державним підприємством (установою).

6.2. Самостійно.

6.3. За погодженням з місцевою владою.

Лекція 5

ВИДИ ТА СФЕРИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Зміст

1. Приватне, колективне та державне підприємництво

2. Види підприємницької діяльності

Сьогодні в Україні підприємництво досить часто сприймається як торговельна, комерційна діяльність, як купівля-продаж товарів. Таке уявлення є неповним, обмеженим. Підприємництво — це надзвичайно різноманітний вид господарської діяльності, поширений у всіх сферах економіки. Разом із тим, підприємництво необхідно поділяти за видами залежно від сфер та галузей економіки, де здійснюється підприємницька діяльність. Підприємництво в різних галузях (сферах) має істотні властивості за формою і особливо за змістом операцій та способами їх здійснення. На характер підприємництва значно впливає вид товарів і послуг, які підприємець виробляє, здобуває або відшукує, а також — спосіб отримання ним цих товарів і послуг. Окремі види підприємництва розрізняються також за формами власності на фактори, що використовуються у підприємницькій діяльності. Саме ці питання розглянуто в цій темі.

1. Приватне, колективне та державне підприємництво

Підприємництво може набувати різноманітних форм залежно від того, чи діє підприємець самостійно, особисто або в партнерстві з іншими підприємцями, користується лише своїм майном або водночас і майном інших осіб, використовує свою працю або залучає найманих працівників.

Найпростіша форма підприємництва — це провадження підприємницької діяльності без створення юридичної особи, за умови державної реєстрації як громадянина-підприємця.

Кожен громадянин може, наприклад, вирощувати овочі у своєму городі та продавати їх тим, хто бажає купити. Така діяльність дозволялась і раніше, але з певними обмеженнями, і мала назву "індивідуальна трудова діяльність".

Зараз в Україні зареєстровані у встановленому порядку фізичні особи, які займаються підприємницькою діяльністю без створення юридичної особи та є офіційними суб'єктами підприємництва. У 2000 р. в Україні було зареєстровано майже 1150 тис. громадян-підприємців (табл. 5.1).

Таблиця Кількість зареєстрованих громадян-підприємців в Україні, чол.

1992 р.	200 292
1993 р.	426 594
1994 р.	672 257
1995 р.	859 579
1996 р.	875 677
1997 р.	883 432
1998 р.	900 000
1999 р.	950 000
2000 р.	1 147 293

Громадянин-підприємець має право на власний розсуд користуватися майном, що йому належить. До роботи він може залучати до 10 осіб, які перебувають у трудових відносинах з ним, включаючи членів своєї сім'ї. Треба мати на увазі, що

відповідно до Цивільного кодексу України громадянин-підприємець відповідає за своїми зобов'язаннями всім майном, що йому належить. Він може розпочати та припинити діяльність у будь-який час за власним бажанням.

Приватне підприємництво не обмежується діяльністю фізичних осіб (громадян-підприємців). Будь-який дієздатний громадянин, котрий бажає створити власну господарську організацію, має право набути статусу офіційної юридичної особи, зареєструвавши суб'єкта підприємницької діяльності як приватне підприємство (приватну фірму).

Щоб заснувати власне приватне підприємство, необхідно виконати певні процедури, про що йтиметься в наступних темах.

Приватне підприємство — це підприємство, яке засноване на власності фізичної особи, яке набуває статусу юридичної особи. Власником приватного підприємства, підприємцем є єдина особа, єдиний громадянин — суб'єкт підприємницької діяльності. Але власник приватного підприємства має право найму будь-якої кількості працівників, котрі є не власниками (господарями) підприємства, а найманими працівниками. І незважаючи на те, що вони беруть участь у підприємницькій діяльності як виконавці "волі господаря", їх не можна вважати підприємцями. У даному випадку підприємець — це власник і засновник приватної фірми.

До приватного підприємництва близькими є селянські (фермерські) господарства та сімейні підприємства, які формально належать до колективних форм підприємництва, але в дійсності є різновидом приватного підприємництва.

Підприємець як власник приватного підприємства має великий простір свободи дій та прийняття рішень. Однак така "незалежність" здобувається ціною повної персональної відповідальності. Тобто з цього випливає висновок, що один підприємець — слабкий воїн у великому полі бізнесу.

Тому підприємці схильні до об'єднання коштів і зусиль, до переходу від індивідуального до колективного підприємництва. Але не слід думати, що колективне підприємництво обов'язково вимагає відмови підприємця від приватної власності на майно при створенні колективної фірми, зареєстрованої як юридична особа.

Індивідуали можуть зберігати майнові права, створюючи спільне підприємство, з'єднувати тільки свої зусилля, створюючи єдину команду. Для цього достатньо закріпити єдність своїх дій загальною угодою (установчим договором) про створення виробничого кооперативу, товариства з громадян, серед яких панує взаємна довіра.

Отже, колективне підприємство має властивість поєднуватися з приватною власністю на всі фактори виробництва. У товаристві, кооперативі кожен учасник (засновник) може об'єднувати з іншими власні засоби виробництва, кошти, майно, нарешті, свою інтелектуальну власність.

Подальше об'єднання коштів, капіталів, зусиль, управління веде до великих інтегративних форм колективного підприємництва у вигляді синдикатів, корпорацій тощо.

Якщо ж до підприємництва приєднуються державні структури, то в ньому беруть участь підприємства і організації, засновані на державній формі власності, тоді існують всі підстави говорити про державне підприємництво. Державне і особливо комунальне підприємництво (як різновид державного підприємництва)

може здійснюватися у формі оренди власності відповідної територіальної громади (адміністративно-територіальної одиниці) та державної власності підприємцями.

2. Види підприємницької діяльності

Підприємницька діяльність — різноманітна, як різноманітні людські потреби. Всі численні прояви підприємницької діяльності можна поділити на три основні її види: виробниче підприємництво; комерційне підприємництво; фінансово-кредитне підприємництво (рис. 5.1).

Виробниче підприємництво є найважливішим, визначальним, провідним видом підприємницької діяльності, спрямованим на виробництво продукції, послуг, інформації тощо, які підлягають реалізації споживачам. Ця діяльність здійснюється підприємствами, що виготовляють різноманітну продукцію, виконують будівельні, ремонтні та інші роботи, надають побутові, консультативні, інформаційні та інші послуги, створюють духовні блага тощо.

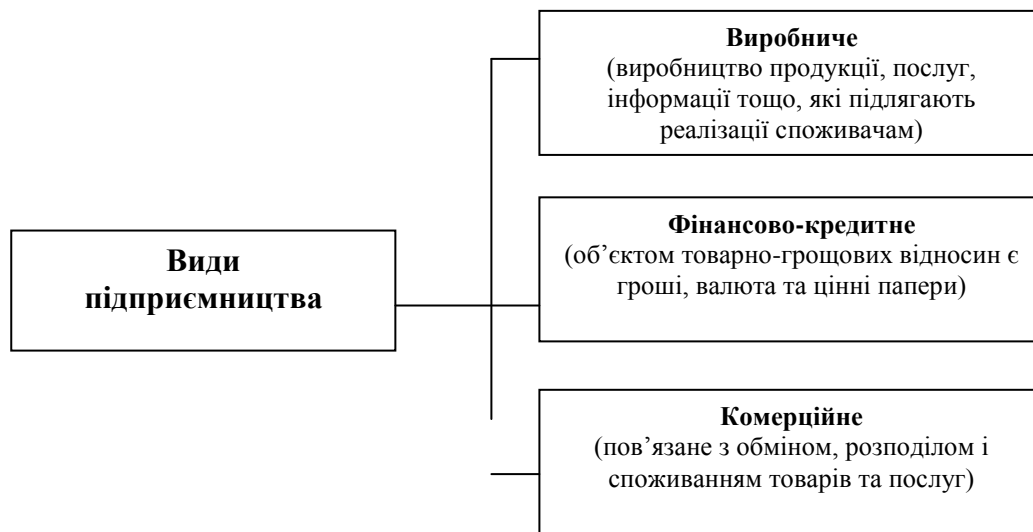

Рис. Види підприємницької діяльності

Виробниче підприємництво належить до найбільш складних, серйозних, суспільно необхідних і водночас важких видів бізнесу. З цим частково пов'язаний і той факт, що до виробничого підприємництва спостерігається значно менше тяжіння, ніж до інших видів підприємницької діяльності, які значно швидше й простіше приносять прибутки. Так, із загальної кількості діючих малих підприємств лише кожне сьоме функціонує в промисловості (13,7 % від загальної кількості діючих малих підприємств), кожне дев'яте — у будівництві (9,8 %), лише 2,4 % — в науці та науковому обслуговуванні. Однак у торгівлі, громадському харчуванні, матеріально-технічному постачанні, збуті та заготівлі діє більш як половина малих підприємств (51,2 %) (табл. 5.2).

Таблиця Кількість підприємств та чисельність працівників малих підприємств за галузями економіки України у 1999 р.

	Кількість підприємств, одиниць	Середня чисельність всіх працівників, тис. осіб

Всього в економіці	197 127	1 677,5
У тому числі:		
Промисловість	27 103	280,4
Сільське господарство	4 587	64,8
Транспорт	4 056	49,9
Зв'язок	703	6,3
Будівництво	19 258	205,6
Торгівля та громадське харчування	97 876	685,0
Матеріально-технічне постачання та збут	1 810	24,1
Заготівлі	1 272	14,8
Житлово-комунальне господарство	1 613	30,6
Побутове обслуговування населення	10 619	104,0
Наука і наукове обслуговування	4 778	33,5

Для багатьох виробниче підприємство не асоціюється з бізнесом. Для них бізнес — це комерція, а не виробництво. І такі люди глибоко помиляються. Бізнес найтіснішим чином пов'язаний з виробництвом. Без виробничого підприємства, торговельний бізнес не мав би матеріальної (речової) основи, залишилася б лише можливість торгувати імпортними товарами.

У центрі виробничого підприємства — виготовлення споживчих благ. Таким чином, до виробничого підприємства належать і заводи, і фабрики, і перукарні, і кав'ярні, і школи, і ліцеї, і агрофірми. Ці підприємства можуть і самі реалізувати свою продукцію, але головна їх функція — виробництво.

Виробниче підприємство тісно пов'язане з бізнесом у сфері обігу, сприяє йому. Товари, що виробляються, необхідно продавати, обмінювати на гроші або на інші товари. З історії розвитку підприємства видно, що бізнес у сфері ремесел породжував купецький бізнес (комерційне підприємство). Цей зв'язок простежується протягом багатьох століть. При цьому виробництво не завжди займало активну позицію. Комерційний бізнес, зокрема торгівля, яка мала попит та товари, значно активізувала виробниче підприємство.

Принципова схема виробничого підприємства зображена на рис. 5.2.

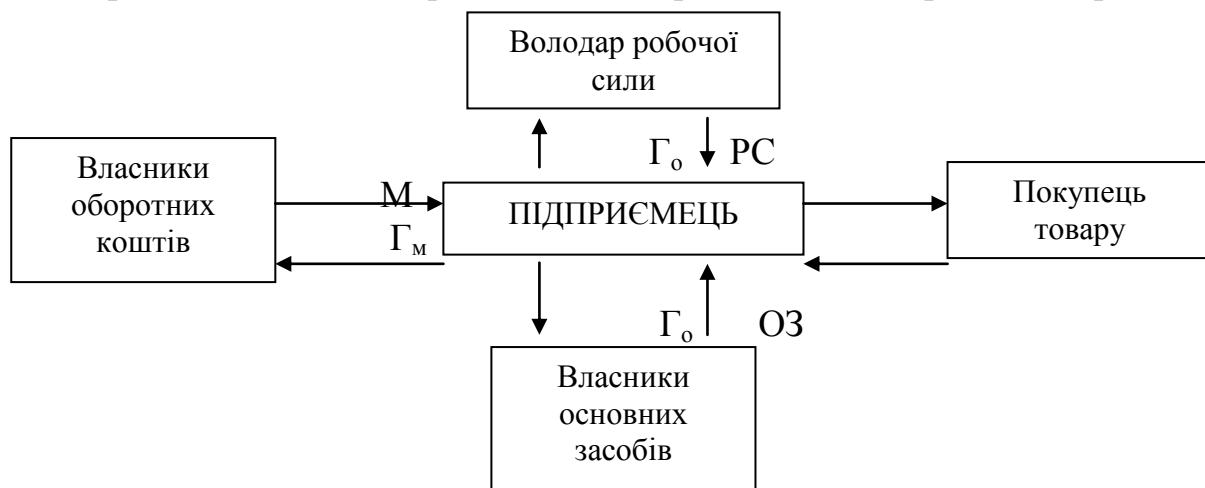

Рис. Принципова схема виробничого підприємства

Здійснення виробничого підприємництва пов'язане з необхідністю здобуття підприємцем цілої низки факторів виробництва, з яких на рис. 5.2. відображені лише найголовніші, узагальнюючі. Так, щоб виготовити продукцію, товари, підприємцю необхідні оборотні засоби виробництва у вигляді матеріалів, із яких виготовляється продукція. Крім того, у виробництві знадобляться напівфабрикати, тобто готові складові, які будуть використані при виготовленні товару (наприклад, гудзики, цвяхи, електродвигуни тощо). Всі ці ресурси позначені на схемі літерою М. Для отримання необхідних матеріалів необхідно придбати їх у власників оборотних коштів, сплативши їм певну суму грошей (Гм).

Далі для виробництва необхідні основні засоби (ОЗ) у вигляді робочих приміщень, машин, обладнання тощо. За це необхідно сплатити власникам основних засобів виробництва певну грошову суму (Го). Виробництво вимагає залучення підприємцем робочої сили (РС). Частіше за все це наймані працівники, а затрати підприємця на оплату праці позначені у схемі буквами Гр. До цієї суми необхідно включити також заробітну плату самого підприємця.

Виробниче підприємництво завершується випуском товару (Т), який продається підприємцем або безпосередньо споживачу або торговельним організаціям. У результаті підприємець отримує виручку від продажу товару (Гт).

Комерційне підприємництво — це діяльність, пов'язана з обміном, розподілом та споживанням товарів і послуг.

Змістом комерційного підприємництва є товарно-грошові та торговельно-обмінні операції. Комерція у вузькому розумінні слова — це торгівля, а комерсант — це працівник торгівлі. Торговельно-обмінні операції здійснюються у вигляді угоди з купівлі-продажу або перепродажу товарів і послуг. Представниками комерційного підприємництва є різні торговельні організації, що реалізують (продають) предмети споживання і засоби виробництва.

Принципова схема комерційного підприємництва є істотно простішою за схему виробничого підприємництва у зв'язку з незначною кількістю основних чинників, які впливають на комерційний бізнес. У спрощеному вигляді схема комерційного бізнесу подана на рис. 5.3.

Рис. Принципова схема комерційного підприємництва

Підприємець закупає товар (Т) у володаря товарів. Товар є для комерсантів визначальним чинником бізнесу. Підприємець сплачує за товар його власнику грошову суму (Гф), яка залежить від обсягу товару та його ціни на ринку продажу, як правило, за оптовими цінами, які значно менші, ніж ринкові роздрібні ціни, за якими потім реалізуються закуплені товари.

Тому під час реалізації всієї партії товару комерсант отримує відповідну виручку (Гт).

Основною формулою торговельної угоди є: "товар — гроші" (за товар — гроші) при продажу та "гроші — товар" (за гроші — товар) при купівлі. Торгівля

охоплює і так звані бартерні, товарообмінні операції, які здійснюються за формулою: "товар — товар" (за товар — інший товар або послуги).

Формула торговельної угоди нібито є простою, але реальна картина комерційного підприємництва набагато складніша, ніж це здається на перший погляд. Комерційне підприємництво включає пошук, закупівлю товару будь-якого виду і типу, забезпечує його збереження, транспортування, доставку в торговельне підприємство (місце), продаж товару, а інколи і після продажного обслуговування покупця-споживача, наприклад, доставку додому, встановлення, налагодження, усунення дефектів тощо. Торгівля включає також і документальне оформлення торговельної угоди.

Суб'єктами комерційного підприємництва є магазини, речові та продовольчі ринки, біржі, виставки-продажі, аукціони, торговельні доми, ярмарки, торговельні бази, інші заклади торгівлі, у тому числі комерційні (торговельні) кіоски та намети.

В умовах численних господарських зв'язків комерційні організації не в змозі розв'язати всі питання обігу власними зусиллями. Тому надійними партнерами тут виступають посередники. Представниками посередницьких структур є установи та окремі особи, які знаходяться між підприємцем і споживачем. Посередницькі фірми здійснюють не лише брокерські (посередницькі) операції, а й можуть також здійснювати торгівлю на власний розсуд. Посередницький бізнес як різновид комерційного підприємництва дедалі більше поширюється в ринковій економіці.

Фінансово-кредитне підприємництво — це діяльність, де об'єктом купівлі-продажу є специфічний товар — гроші, іноземна валюта, цінні папери.

Сутність фінансово-кредитного підприємництва полягає в тому, що підприємець придбаває головний фактор підприємництва у вигляді різних грошових коштів (грошей, валюти, цінних паперів) за грошову суму (Γ_f) у володарів грошових коштів. Придбані грошові кошти (Γ_e) потім продаються покупцям за плату (Γ_t), що перевищує попередню грошову суму (Γ_f), у результаті чого утворюється підприємницький прибуток (рис. 5.4).

Рис. Принципова схема фінансово-кредитного підприємництва

Фінансово-кредитне підприємництво належить до найскладніших видів підприємницької діяльності, воно сягає корінням у лихварство, відоме ще за часів Стародавньої Греції.

В Україні фінансово-кредитне підприємництво перебуває лише на початковій стадії становлення. У зв'язку з широким розповсюдженням купівлі-продажу акцій, облігацій, розвитком кредитних відносин, розширенням кола валютних операцій, формуванням системи комерційних банків в Україні передбачається значне зростання активності фінансово-кредитного бізнесу.

Фінансово-кредитне підприємництво здатне приносити не менші доходи, ніж комерційне, але вимагає більш високих вимог до знань і досвіду підприємців, продавців і покупців грошових коштів. Досвід фінансово-кредитного

підприємництва в Україні свідчить про значний ризик всіх учасників цього нового та незвичного поки що для багатьох українців виду підприємницької діяльності.

Агентами фінансово-кредитного підприємництва є комерційні банки, фондові біржі, окремі фірми, навіть громадяни-підприємці.

В Україні на початок 2000 р. було зареєстровано і діяло: 203 комерційні банки, 340 бірж, у тому числі — 4 фондові біржі, 1330 інвестиційних компаній та фондів, 390 кредитних спілок.

Особливою формою фінансово-кредитного підприємництва є **страхове підприємництво**. Кожен підприємець діє на свій страх і ризик і не може обійтися без надійного страхування на випадок небезпеки. Страхування — це формування грошових фондів та їх використання на відшкодування збитків у разі не передбачуваних випадків і на допомогу громадянам у певні періоди життя.

Найбільш відомі три види страхування: страхування життя і здоров'я, майна, відповідальності.

При страхуванні життя і здоров'я страховик зобов'язується видати страхувальнику відповідну суму коштів залежно від втрати здоров'я, зумовленої нещасним випадком. За умови втрати життя сума коштів, зазначена в угоді, надається спадкоємцям страхувальника.

При страхуванні майна здійснюється його оцінка, і в страховому контракті встановлюється частка компенсації вартості втраченого майна (наприклад, від пожежі, аварії або викрадення автомобілю тощо), залежно від завданого збитку.

Страхування відповідальності — це страхування заборгованості, тобто відповідальності боржників. Припустимо, що банк надав позичальнику кредит. Існує ризик, що позичальник виявиться безвідповідальною особою і не сплатить кредит у певний строк, не сплатить проценти за кредит. Щоб підстрахуватися на такий випадок, банк укладає зі страховою компанією угоду, в якій визначаються умови відшкодування втрат у зв'язку з несплатою кредитів.

В Україні на початок 2000 р. було видано ліцензії (спеціальні дозволи) на здійснення підприємницької діяльності 262 страховим організаціям.

Підсумок лекції

1. Залежно від того, чи діє підприємець самостійно, особисто або в партнерстві з іншими підприємцями, користується він лише своїм майном або водночас і майном інших осіб, або залучається державне майно, підприємництво поділяють на *приватне, колективне та державне*.

2. Всі численні прояви підприємницької діяльності можна згрупувати за трьома основними її видами: виробниче підприємництво; комерційне підприємництво; фінансово-кредитне підприємництво.

3. Виробниче підприємництво — це підприємницька діяльність, пов'язана з виробництвом продукції, послуг, інформації тощо, які підлягають реалізації споживачам. Це найважливіший вид підприємницької діяльності, спрямований на виробництво товарів та надання послуг.

4. Комерційне підприємництво — це діяльність, пов'язана з обміном, розподілом та споживанням товарів і послуг. Змістом цієї форми підприємницької діяльності є товарно-грошові та торговельно-обмінні операції.

5. Різновидом комерційної підприємницької діяльності є посередницьке підприємництво, представниками якого є установи та окремі особи, що знаходяться між підприємцем і споживачем.

6. Фінансово-кредитне підприємництво відрізняється від інших видів підприємницької діяльності тим, що об'єктом купівлі-продажу тут виступає специфічний об'єкт — гроші, іноземна валюта, цінні папери.

7. Страхове підприємництво пов'язане з ризиком, який є невід'ємною рисою ринкової економіки. Підприємець діє на свій страх і ризик і тому не може обійтися без надійного страхування життя, здоров'я, майна на випадок небезпеки.

Терміни і поняття для словника

Агенти фінансово-кредитного підприємництва

Види підприємництва

Виробниче підприємництво

Громадянин-підприємець

Державне підприємництво

Колективне підприємництво

Комерційне підприємництво

Оборотні засоби виробництва

Основні засоби виробництва

Посередницьке підприємництво

Приватне підприємництво

Страхове підприємництво

Торговельна угода

Фінансово-кредитне підприємництво

Запитання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте різновиди підприємництва залежно від кількості його учасників та форми власності на ресурси та фактори підприємницької діяльності.

2. Які існують види підприємництва?

3. Розкрийте сутність виробничого підприємництва.

4. Що є продуктом (результатом) виробничо-підприємницької діяльності?

5. Дайте визначення понять "торгівля", "комерсант".

6. Що таке комерційне підприємництво?

7. У чому полягає зв'язок виробничого та комерційного підприємництва?

8. Що таке посередництво?

9. Яким чином посередницький бізнес поєднується з іншими видами підприємницької діяльності?

10. У чому сутність фінансово-кредитного підприємництва?

11. Чим фінансово-кредитне підприємництво відрізняється від комерційного?

12. Які роль і значення страхування, страхової діяльності?

13. Назвіть основні об'єкти страхування.

Практичні завдання

1. Самостійно охарактеризуйте поняття "фізична особа" і "юридична особа". Які, на вашу думку, форми підприємницької діяльності найбільш притаманні юридичним особам? Розкрийте переваги та недоліки приватного та колективного підприємництва.

2. Який зміст вкладається у поняття "виробниче підприємництво"? Чи не вбачаєте ви суперечності в поєднанні понять "виробництво" і "підприємництво"?

3. Розкрийте принципову схему виробничого підприємництва. Назвіть основні ресурси виробничого підприємництва та його фактори. Чому, на вашу думку, перед Україною постала гостра потреба у виробничому підприємстві?

4. Наведіть схему здійснення торговельної операції. Охарактеризуйте ресурси та фактори комерційного підприємництва. Поясніть, яким чином утворюється прибуток від комерційної діяльності.

5. Про посередництво дуже часто говорять як про непотрібний та шкідливий вид підприємницької діяльності. Чи можете ви погодитися з таким твердженням? Яку роль відіграють посередники в бізнесі? Чи вважаєте ви правомірним відносити

посередництво до бізнесу послуг? Доповніть фразу: "Посередник — це особа, яка стоїть між ... та ...".

6. Розкрийте принципову схему фінансово-кредитного підприємництва. Що дає людям купівля та продаж грошових коштів? Яким чином фінансовий підприємець отримує прибуток, за чий рахунок цей прибуток виникає?

7. На якій підставі страхову діяльність можна назвати підприємницькою? Поясніть, яким чином підприємці, що здійснюють страхову діяльність, отримують прибуток, за який рахунок вона виникає. Чи ризикує страхова компанія?

8. Теми рефератів

1. Проблеми та перспективи розвитку приватного підприємництва в Україні.
2. Виробниче підприємництво — найважливіший вид підприємницької діяльності.
3. Історія розвитку комерційного підприємництва.
4. Роль та значення посередницького підприємництва.
5. Фінансово-кредитне підприємництво в Україні.

Тести

1. На які різновиди поділяється підприємництво залежно від власності?
 - 1.1. Індивідуальне.
 - 1.2. Приватне.
 - 1.3. Особисте.
 - 1.4. Колективне.
 - 1.5. Корпоративне.
 - 1.6. Державне.
2. Які існують види підприємництва?
 - 2.1. Виробниче.
 - 2.2. Індивідуальне.
 - 2.3. Матеріальне. 2.4. Комерційне.
 - 2.5. Фінансово-кредитне.
 - 2.6. Корпоративне.
3. Який вид підприємництва є найважливішим?
 - 3.1. Комерційний.
 - 3.2. Виробничий.
 - 3.3. Фінансово-кредитний.
4. Що є основною функцією виробничого підприємництва?
 - 4.1. Купівля товару.
 - 4.2. Продаж товару.
 - 4.3. Виробництво товару.
 - 4.4. Споживання товару.
 - 4.5. Розподіл товару.
5. Що є об'єктом купівлі-продажу фінансово-кредитного підприємництва?
(Декілька відповідей.)
 - 5.1. Продукція.
 - 5.2. Гроші.
 - 5.3. Послуги.
 - 5.4. Цінні папери.
 - 5.5. Інформація.
 - 5.6. Іноземна валюта.

Лекція 6

ПІДПРИЄМСТВО В РИНКОВИХ УМОВАХ

Зміст

1. Підприємство, його сутність та функції
2. Види та об'єднання підприємств
3. Види підприємств відповідно до форм власності
4. Види господарських товариств

Підприємництво є організацією власного підприємства (фірми). Ось чому необхідно розглянути сутність та функції підприємства, як основної ланки підприємницької діяльності, розкрити види та об'єднання підприємств, дати характеристику господарським товариствам, які існують в Україні.

1. В Україні формується різноманітна структура економіки. Свідченням цього є поява різних підприємницьких структур, властивих ринковій економіці, їх можна класифікувати за такими ознаками:

- *формою власності* — приватні, колективні, державні;
- *формою організації* — одноосібні володіння, партнерство (товариство), корпорація, бюджетні підприємства, змішані корпорації;
- *масштабами виробництва* — індивідуальні, серійні, масові;
- *рівнем спеціалізації* — спеціалізовані, універсальні, мішані;
- *розміром (кількістю персоналу)* — малі, середні, великі;
- *сферою діяльності* — виробничі, комерційні, фінансові, посередницькі, страхові.

Підприємство — це основна організаційна та виробнича ланка народного господарства країни.

Першою ознакою підприємства є самостійність у системі господарства країни. Підприємство має самостійний баланс, розрахунковий рахунок у банку, печатку з назвою підприємства, товарний знак (для промислових підприємств). Підприємство має закінчений цикл відтворення, тобто його продукція може в умовах поділу праці набувати форми товару. Підприємство має свій трудовий колектив з його специфічними інтересами.

Що ж являє собою підприємство?

По-перше, підприємство є технологічно і територіальне відокремленою сукупністю засобів виробництва та робочої сили. Фактори виробництва — праця, земля, капітал, які є трьома "китами" економіки, — функціонують та розвиваються тільки об'єднавшись у рамках конкретних підприємств. Кожне підприємство має різні фактори виробництва і по-різному комбінує їх. Наприклад, взуттєва фабрика і хлібозавод використовують аж ніяк не схожі верстати, обладнання, сировину, а їхні робітники мають різні професії. На різних підприємствах застосовуються різні технології виробництва. Це означає, що дані підприємства технологічно і територіальне відокремлені, як одне від одного, так і від інших підприємств. У цьому розумінні підприємство можна визначити як технологічне поєднання факторів виробництва.

По-друге, кожне підприємство спеціалізується на виготовленні певного товару чи послуги. Поєднання факторів виробництва в процесі створення

товару завершується випуском готової продукції, тобто виробничі процеси в рамках підприємства набувають завершеності у вигляді остаточного результату. Нехай в одному випадку це буде літак, а в іншому — тільки деталь цього літака; для кожного з цих підприємств то буде остаточна продукція.

По-третє, кожне підприємство, крім технологічно-територіальної, характеризується ще й економічною відокремленістю. Все майно підприємства, з усіма засобами виробництва та технологіями, є власністю фірми, яка володіє даним підприємством. Зауважимо, що ця власність не буде повною, коли фірма орендує підприємство. Отже, підприємство розпоряджається своїм майном. На цій підставі воно самостійно складає виробничу програму, набирає кадри, здійснює управління виробничим процесом, реалізує одержану продукцію, відшкодовує витрати та отримує прибуток. Навіть у такому схематичному переліку відображено всі основні економічні процеси та явища. В економіці підприємства в мініатюрі відбивається вся економіка, з усіма її головними процесами: виробництвом, обміном, розподілом, споживанням. Ось чому економічну життєдіяльність підприємства називають *мікроеко-но міною*.

По-четверте, було б неправильно зводити усе життя підприємства лише до технологічних і господарських процесів. Підприємство — це завжди соціальний осередок суспільства, певний колектив співробітників. На підприємстві проходить важлива частина життя людини, за допомогою колективу відбувається її розвиток, духовне зростання. Від злагоди в колективі залежить економічний успіх підприємства. Ви, напевне, чули, якого великого значення надають почуттю колективізму на японських підприємствах. Під час знайомства японець називає не своє прізвище, а фірму, де він працює.

Які ж функції виконують підприємства в економіці? Основна мета економіки — це створення товарів і послуг для задоволення потреб населення з найменшими витратами на виробництво та реалізацію продукції. Саме цю мету і покликані реалізувати підприємства, у цьому полягає їх основна функція. Іншими словами, функцією кожного підприємства є максимально можливий випуск суспільне корисної продукції за найменших витрат.

Діяльність будь-якого підприємства підпорядкована реалізації його основної виробничої функції — створенню максимуму товарів чи послуг для задоволення потреб суспільства за найменших витрат виробництва. Для здійснення цієї функції підприємство розгортає діяльність у різних сферах, виконуючи в кожній специфічні функції (рис. 6.1).

Рис. Основні специфічні функції підприємства

Виробничо-технологічні функції підприємства пов'язані із забезпеченням процесу виробництва необхідними засобами та їх використанням, впровадженню новітніх технологій, раціоналізацією виробничих процесів і винахідництвом.

Економічними функціями підприємства (фірми) є: управління процесами виробництва та збуту товарів, укладання контрактів, найняття працівників і раціональна організація їхньої праці, розподіл доходів (заробітної плати та прибутку), розрахунок економічної ефективності, ціноутворення, вивчення ринку.

Соціальні функції підприємства такі: поліпшення умов праці та відпочинку співробітників, створення сприятливого психологічного клімату в колективі, надання допомоги та пільг працівникам і членам їхніх сімей, благодійна діяльність.

Крім зазначених функцій, які виконує підприємство в межах національної економіки, існують ще **зовнішньоекономічні функції**. Підприємство бере участь у міжнародному обміні товарів, спільному з іноземними партнерами виробництві, будівництві, науково-технічному співробітництві.

Отже, підприємство — основна організаційна ланка народного господарства України. Підприємство — самостійний господарюючий статутний суб'єкт, який має права юридичної особи та здійснює виробничу, науково-дослідницьку і комерційну діяльність з метою одержання відповідного прибутку (доходу). Підприємство здійснює будь-які види господарської діяльності, якщо вони не заборонені законодавством України і відповідають цілям, передбаченим статутом підприємства. У разі збиткової діяльності підприємств держава, якщо вона визнає продукцію цих підприємств суспільно необхідною, може надавати таким підприємствам дотацію, інші пільги.

2. Відповідно до форм власності в Україні можуть діяти підприємства таких видів:

- приватне підприємство, засноване на власності фізичної особи;
- колективне підприємство, засноване на власності трудового колективу підприємства;
- господарське товариство;
- підприємство, яке засноване на власності об'єднання громадян;
- комунальне підприємство, засноване на власності відповідної територіальної громади;
- державне підприємство, засноване на державній власності, у тому числі казенне підприємство (рис. 6.2).

Види підприємств

Приватне підприємство

Коллективне підприємство
Господарське товариство
Підприємство, засноване на власності об'єднання громадян
Комунальне підприємство
Державне підприємство, у тому числі казенне підприємство

3. Види підприємств відповідно до форм власності

Державне підприємство, яке відповідно до законодавства України не підлягає приватизації, за рішенням Кабінету Міністрів України може бути перетворене в казенне підприємство. Рішення про перетворення державного підприємства в казенне приймається за однією з таких умов: підприємство проводить виробничу або іншу діяльність, яка відповідно до законодавства може здійснюватись тільки державним підприємством; головним споживачем продукції підприємства (більш як 50 %) є держава; підприємство є суб'єктом природних монополій.

Відповідно до обсягів господарського обороту підприємства і чисельності його працівників (незалежно від форм власності), воно може бути віднесено до категорії малих підприємств.

Можуть діяти інші види та категорії підприємств, у тому числі орендні, створення яких не суперечить законодавчим актам України.

Підприємства мають право на добровільних засадах об'єднувати виробничу, наукову, комерційну та інші види діяльності, якщо це не суперечить антимонопольному законодавству України.

Підприємства можуть об'єднуватися в:

- **асоціації** — договірні об'єднання, створені з метою постійної координації господарської діяльності. Асоціація не має права втручатися у виробничу і комерційну діяльність будь-якого з її учасників;

- **корпорації** — договірні об'єднання, створені на основі поєднання виробничих, наукових та комерційних інтересів, з делегуванням окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників;

- **консорціуми** — тимчасові статутні об'єднання промислового і банківського капіталу для досягнення спільної мети;

- **концерни** — статутні об'єднання підприємств промисловості, наукових організацій, транспорту, банків, торгівлі тощо на основі повної фінансової залежності від одного або групи підприємців;

- інші об'єднання за галузевим, територіальним та іншими принципами.

4. Господарські товариства — це підприємства, установи, організації, створені на засадах угоди юридичними особами і громадянами шляхом об'єднання їхнього майна та підприємницької діяльності з метою одержання прибутку.

До господарських товариств належать: акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства, командитні товариства (рис. 6.3).

Товариства є юридичними особами, можуть займатися будь-якою підприємницькою діяльністю, яка не суперечить законодавству України.

Акціонерне товариство — це товариство, яке має статутний фонд, поділений на визначену кількість акцій рівної номінальної вартості, і несе відповідальність за зобов'язаннями тільки майном товариства.

Акціонери відповідають за зобов'язаннями товариства тільки в межах належних їм акцій. У випадках, передбачених статутом, акціонери, які не повністю оплатили акції, несуть відповідальність за зобов'язаннями товариства також у межах несплаченої суми.

Види господарських товариств

Акціонерні товариства

Товариства з обмеженою відповідальністю

Товариства з додатковою відповідальністю

Повні товариства

Командитні товариства

Види господарських товариств

Загальна номінальна вартість випущених акцій становить статутний фонд акціонерного товариства, який не може бути менше суми, еквівалентної 1250 мінімальним заробітним платам, виходячи зі ставки мінімальної заробітної плати, діючої на момент створення акціонерного товариства.

До акціонерних товариств належать: відкрите акціонерне товариство, акції якого можуть розповсюджуватися шляхом відкритої підписки та купівлі-продажу на біржах; закрите акціонерне товариство, акції якого розподіляються між засновниками і не можуть розповсюджуватися шляхом підписки, купуватися та продаватися на біржі.

Закрите акціонерне товариство може бути реорганізовано у відкрите шляхом реєстрації його акцій у порядку, передбаченому законодавством про цінні папери і фондову біржу, і внесенням змін до статуту товариства.

Засновниками акціонерного товариства можуть бути юридичні особи і громадяни. Засновники акціонерного товариства укладають між собою договір, що визначає порядок здійснення ними спільної діяльності щодо створення акціонерного товариства, відповідальність перед особами, що підписалися на акції, і третіми особами. Засновники несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями, які виникли до реєстрації акціонерного товариства.

Для створення акціонерного товариства засновники повинні зробити повідомлення про намір створити акціонерне товариство, здійснити підписку на акції, провести установчі збори і державну реєстрацію акціонерного товариства.

Товариство з обмеженою відповідальністю — це товариство, що має статутний фонд, поділений на частки, розмір яких визначається установчими документами.

Учасники товариства несуть відповідальність у межах їхніх вкладів.

У випадках, передбачених установчими документами, учасники, які не повністю внесли вклади, відповідають за зобов'язаннями товариства також у межах невнесеної частини вкладу.

У товаристві з обмеженою відповідальністю створюється статутний фонд, розмір якого має бути не менше суми, еквівалентної 100 мінімальним заробітним платам, виходячи зі ставки мінімальної заробітної плати, діючої на момент створення товариства з обмеженою відповідальністю.

До моменту реєстрації товариства з обмеженою відповідальністю кожен з учасників зобов'язаний внести не менше 30 % вказаного в установчих документах вкладу, що підтверджується документами, виданими банківською установою. Учасник зобов'язаний повністю внести свій вклад не пізніше року після реєстрації товариства.

Товариство з додатковою відповідальністю — це товариство, статутний фонд якого поділений на частки визначених установчими документами розмірів. Учасники такого товариства відповідають за його боргами своїми внесками до статутного фонду, а коли цих сум недостатньо — додатково належним їм майном у розмірі, кратному до внеска кожного учасника. Граничний розмір відповідальності учасників передбачається в установчих документах.

Повне товариство — це товариство, всі учасники якого займаються спільною підприємницькою діяльністю і несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном.

Командитне товариство — це товариство, яке включає поряд з одним або більшістю учасників, які несуть відповідальність за зобов'язаннями товариства всім своїм майном, також одного або більше учасників, відповідальність яких обмежується вкладом у майні товариства (вкладників).

Якщо в командитному товаристві беруть участь два або більше учасників з повною відповідальністю, вони несуть солідарну відповідальність за борги товариства.

Підсумки лекції

1. Різні види підприємств можна класифікувати за такими ознаками: форми власності, форми організації, масштаби виробництва, рівень спеціалізації, розмір (кількість персоналу), сфера діяльності.

2. Підприємство — це самостійний суб'єкт господарювання, який має права юридичної особи та здійснює виробничу, науково-дослідницьку і комерційну діяльність з метою одержання прибутку (доходу).

3. Відповідно до форм власності в Україні можуть діяти підприємства таких видів: приватне, колективне, комунальне, державне, казенне, підприємство, яке засноване на власності об'єднання громадян.

4. Підприємства мають право на добровільних засадах об'єднуватися в асоціації, корпорації, консорціуми, концерни та інші об'єднання.

5. До господарських товариств належать: акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства, командитні товариства.

Терміни і поняття для словника

Акціонерне товариство Корпорація

Асоціація Об'єднання підприємств

*Господарське товариство Підприємство
Державне підприємство Підприємство, яке засноване на
Колективне підприємство власності об'єднання громадян
Повне товариство Приватне підприємство
Командитне товариство Товариство з додатковою
Комунальне підприємство відповідальністю
Консорціум Товариство з обмеженою
Концерн відповідальністю
Товарний знак*

Запитання для самоконтролю

1. Що таке підприємство?
2. Які основні спільні риси, притаманні підприємствам, дають підставу характеризувати підприємство як основну ланку (суб'єкт) економіки?
3. Які основні функції виконує підприємство?
4. Які види підприємств ви знаєте? Дайте їм характеристику.
5. Які ви знаєте форми підприємств залежно від розмірів?
6. Які існують форми об'єднань підприємств?
7. Які існують господарські товариства в Україні?

Практичні завдання

1. Який вид підприємства ви виберете на початку бізнесової діяльності? Поясніть чому.
2. Уявіть, що ваше власне майно (будинок, автомобіль, комп'ютер та ін.) оцінюється у 50 тис. грн, крім того, ви маєте капітал 30 тис. грн. З них на 10 тис. грн ви придбали акції, 10 тис. грн вклали в одноосібне володіння, 10 тис. грн поклали в банк. Що буде, якщо: а) збанкрутує ваше підприємство? б) збанкрутує корпорація, акції якої ви придбали?
3. Які існують критерії визначення підприємств? Висловіть свою думку щодо методики визначення розмірів підприємств.

Теми рефератів

1. Підприємство як основна ланка економіки.
2. Проблеми та перспективи розвитку приватних підприємств в Україні.
3. Тенденції та особливості розвитку акціонерних товариств в Україні.
4. Основні форми розвитку господарських товариств в Україні.

Тести

1. Які існують на практиці підприємства за масштабом виробництва?
 - 1.1. Одноосібні володіння.
 - 1.2. Індивідуальні.
 - 1.3. Приватні.
 - 1.4. Серійні.
 - 1.5. Масові.
 - 1.6. Колективні.
2. Які основні функції виконує підприємство?

- 2.1. Інформаційні.
- 2.2. Виробничо-технологічні.
- 2.3. Організаційно-правові.
- 2.4. Економічні.
- 2.5. Соціальні.
- 2.6. Комунікаційні.
- 2.7. Зовнішньоекономічні.

3. *В яких організаційних формах може здійснюватися підприємницька діяльність?*

- 3.1. У формі, передбаченій статутом.
- 3.2. У будь-яких організаційних формах на вибір підприємця.
- 3.3. Кооперативне підприємство.
- 3.4. Державне підприємство.
- 3.5. Приватне підприємство.

4. *Які існують в Україні види підприємств?*

- 4.1. Індивідуальне.
- 4.2. Державне.
- 4.3. Сімейне.
- 4.4. Приватне.
- 4.5. Корпоративне.
- 4.6. Колективне.
- 4.7. Господарське товариство.
- 4.8. Комунальне.
- 4.9. Підприємство, яке засноване на власності об'єднання громадян.

5. *Які існують в Україні види господарських товариств?*

- 5.1. Акціонерне товариство.
- 5.2. Товариство з обмеженою відповідальністю.
- 5.3. Товариство з необмеженою відповідальністю.
- 5.4. Товариство з додатковою відповідальністю.
- 5.5. Повне товариство.
- 5.6. Неповне товариство.
- 5.7. Командитне товариство.
- 5.8. Спільне товариство.

**КАФЕДРА УПРАВЛІННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ
У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ**

НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Начальник кафедри УОДСЦЗ
підполковник служби
цивільного захисту

О.М. Соболь

„_____” _____ 200__р.

Лекція

з навчальної дисципліни “ Основи підприємницької діяльності”

Тема 8 Ліцензування господарської діяльності.

Місце проведення: аудиторія за розкладом занять.

Час проведення: 80 хвилин.

Матеріальне забезпечення: мультимедійний проектор.

Цілі лекції:

Вивчити поняття ліцензія, ліцензійні умови, порядок одержання ліцензій, скасування та контролю за здійсненням ліцензійної діяльності суб'єктами підприємницької діяльності.

Виховувати відповідальність, принциповість, цілеспрямованість, національну гідність.

Загальні методичні вказівки

1. Перевірити наявність курсантів (студентів) на занятті.
2. Записати на дошці тему лекції та навчальні питання.
3. Викласти навчальний матеріал.
4. Підвести підсумки та розкрити завдання для самостійного вивчення питань, передбачених програмою дисципліни.

План лекції:

- Вступ (актуалізація та мотивація вивчення теми) 5 хв.
1. Сутність ліцензування. Визначення понять, пов'язаних з ліцензуванням. 15 хв.
 2. Видача та переоформлення ліцензій. 20 хв.
 3. Анулювання ліцензій. Нагляд, контроль та відповідальність у сфері ліцензування. 25 хв.
- Підсумок 5 хв.
- На самостійне вивчення виносяться питання, визначені в плані семінарського заняття.

НАВЧАЛЬНА ЛІТЕРАТУРА:

Нормативна література

1. Цивільний Кодекс України
2. Господарський Кодекс України
3. Податковий Кодекс України.
4. Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності.»

Основна література

1. Андрійченко Основи підприємницької діяльності, менеджменту і маркетингу. К.: 2004.
2. Бусыгин А.В. Предпринимательство: основной курс. М., Дело, 2004.
3. Власова В.М. Основы предпринимательской деятельности // М, Финансы и статистика, 2000.

4. Основы предпринимательства., Виноградова А.В., СИБП, 2003, с-146

Лекція № 10

Патентування господарської діяльності.

Зміст.

1. Сутність малого бізнесу.
2. Програма розвитку малого підприємництва в Україні.

1.

У кожному суспільстві підприємництво передбачає функціонування малого бізнесу поряд з великими є системи малих підприємств, у тому числі и таких, які базуються на індивідуальній трудовій діяльності окремих осіб або сімей. Ця форма господарської діяльності в нашій країні фактично не розвивалася. Проте перехід від командно-адміністративних до економічних методів господарювання створює реальні умови для розвитку малого бізнесу. Зауважимо, що **бізнес означає підприємницьку діяльність, спрямовану на одержання прибутку.**

Дрібне підприємництво немислиме без ринку. Адже воно безпосередньо не регулюється державою; економічні відносини між дрібними бізнесменами можуть здійснюватися лише через ринок. Крім того, індивідуальне дрібне підприємництво розвивається внаслідок дії ринкового механізму, який зумовлює виникнення певної кількості безробітних. Сфера дрібного бізнесу повинна вбирати в себе ту робочу силу, яка вивільняється з державних, а також інших підприємств.

Розвиток дрібного підприємництва забезпечується правом кожної людини займатися будь-якою економічною діяльністю у межах законів. Нині це право гарантується законодавчо установленою приватною власністю громадян на певні засоби виробництва.

Приватна власність — неодмінна умова дрібного підприємництва. Справа в тому, що цей вид діяльності має яскраво виражений трудовий характер. Тут прямо простежується взаємозв'язок між тим, хто виробляє, і тим, хто привласнює. Ніхто не може заперечувати того, що індивідуальне виробництво передбачає й індивідуальне привласнення. А це — не що інше, як приватне привласнення. Без приватної власності дрібний бізнес неможливий.

Важливою передумовою дрібної підприємницької діяльності є визначення її сфери. Тут слід мати на увазі щонайменше два моменти. По-перше, необхідно вибрати таку сферу, яка найбільше відповідає нахилам і знанням підприємця, де на основі своїх здібностей, наукових та особистих прогнозів він може розраховувати на оптимальний підприємницький успіх. При цьому треба мати надійну інформацію про майбутній предмет діяльності. По-друге, надійною основою становлення власної справи могли б послугувати особисті «ноу-хау» або патенти на нові види продукції, технології з орієнтацією не лише на внутрішній, а й зовнішній ринок. Правовий захист своєї продукції, свого фірмового товарного знака має бути обов'язковим елементом

підготовки майбутньої справи. Не виключена також організація власної справи спільно з автором перспективного винаходу.

Вибираючи вид діяльності, підприємець повинен чітко бачити свою нішу на ринку. Вона має «вписуватися» у середній і великий бізнес, не дублюючи його. Доцільно зосередити увагу на таких видах робіт, які з точки зору великого бізнесу виконувати не вигідно. Лише за таких умов установлюється співробітництво між різними формами підприємництва. Така система досить поширена на Заході, особливо в торгівлі та сфері послуг. У ній велика головна фірма надає малому підприємству за плату виключне право використовувати свою торгову марку, в разі необхідності виділяє малому бізнесу кредит на пільгових умовах, надає різні консультаційні послуги, послуги з реклами тощо. Подібна система співробітництва вигідна як головній фірмі, так і малим підприємствам.

Поряд з цим підприємцю необхідно чітко визначитися з характером діяльності, аби вона не суперечила законам. Для цього необхідно ознайомитися з відповідними правовими актами чи звернутися до певних юридичних консультантів. Юридичну основу підприємницької діяльності становить законодавство про підприємства і підприємництво. Зокрема в Законі України «Про підприємництво» зазначається, що підприємці мають право без обмежень приймати рішення і здійснювати самостійно будь-яку діяльність, що не суперечить чинному законодавству.

Законом установлені й конкретні обмеження підприємницької діяльності. Так, лише окремим державним підприємствам дозволяється виготовлення наркотичних засобів, зброї та вибухових речовин, а також випуск цінних паперів і грошей.

Без спеціального дозволу (ліцензії), що видається Кабінетом Міністрів України або уповноваженим ним органом, не можуть здійснюватися:

пошук (розвідка) та експлуатація родовищ корисних копалин;

ремонт спортивної, мисливської чи іншої зброї;

виготовлення та реалізація медикаментів і хімічних речовин;

виготовлення пива й вина;

виготовлення горілчаних, лікерних і коньячних виробів;

виготовлення тютюнових виробів;

медична практика;

ветеринарна практика;

юридична практика;

створення та утримання ігрових закладів, організація азартних ігор;

торгівля алкогольними напоями та ін.

Ліцензія видається за заявою суб'єкта підприємницької діяльності, до якої додаються копії засновницьких документів. Рішення про видачу ліцензії або відмову приймається не пізніше, ніж за 30 днів з дня одержання заяви і необхідних документів.

Організація дрібного підприємництва має базуватися на принципах самоорганізації окупності та одержання прибутку. Самоокупність

підприємства здійснюється в процесі кругообігу фондів за відомою формулою:

Г-Т... В...Г'-Г''.

Важливо не лише окупити витрачені ресурси, а й одержати прибуток» у такому розмірі, щоб можна було активно вести господарство в майбутньому. Слід пам'ятати, що на противагу державним підприємствам індивідуальний дрібний бізнес передбачає банкрутство у справжньому розумінні цього слова. Тому підприємець повинен навіть за нормального стану його справи постійно поліпшувати економічну діяльність. Для цього він має бути не лише грамотним фахівцем з тієї чи іншої галузі виробництва, а й кваліфікованим економістом, здатним розрахувати розподіл прибутку, виходячи як з поточних, так і з перспективних потреб. Для підприємця будь-якого рівня головна мета — не прибуток сам по собі, а його примноження. Необхідно чітко бачити перспективу, а отже, робити відповідні прогностичні розрахунки, маркетингові дослідження тощо.

Таким чином, займатися малим бізнесом практично під силу кожному. Але одного бажання тут недостатньо. Потрібні відповідні знання ринкової економіки й уміння використати ринкові важелі в організації свого бізнесу.

Малий бізнес здійснюється шляхом створення розгалуженої системи малих підприємств. Згідно із Законом України «Про підприємства» до малих відносяться такі підприємства:

у промисловості й будівництві — з числом працюючих до 200 чоловік;

у науці й науковому обслуговуванні — до 100 чоловік;

в інших галузях виробничої сфери (крім роздрібної торгівлі) — до 50 чоловік;

у галузях нематеріального виробництва — до 25 чоловік;

у роздрібній торгівлі — до 15 чоловік.

На нашу думку, даний критерій визначення малих підприємств вибраний правильно. В інших країнах також застосовується показник кількості зайнятих працівників. В Італії, наприклад, малий бізнес охоплює підприємства з чисельністю до 500 зайнятих. При цьому є досить багато виробництв, що використовують, працю менше 20 робітників.

У країнах критеріями виділення малих підприємств, існують об'ємні показники. Наприклад, в Японії до малих і середніх підприємств у галузях оборонної промисловості, в будівництві, на транспорті, у зв'язку, комунальному господарстві відносяться юридично самостійні компанії з числом зайнятих до 300 чоловік або обсягом основного капіталу до 100 млн єн, оптовій торгівлі — до 100 чоловік або до 30 млн єн капіталу, роздрібній торгівлі й сфері послуг — до 50 чоловік або до 10 млн єн капіталу.

2.

У нашій країні в залежності від природнокліматичних, національних, технологічних та інших особливостей регіонів можуть бути різні критерії виділення малої економіки. Тому, приміром, Республіка Крим або навіть окремі самоврядувані зони у власному законодавстві можуть визначати

власні критерії розмежування малих підприємств як за обсягом господарського обороту, так і за чисельністю працюючих.

Законодавство України надає широкі права щодо створення малих підприємств. Так, засновниками їх можуть бути орендні, колективні, спільні підприємства, кооперативи, акціонерні товариства та інші підприємства й організації, а також громадяни, члени сімей, інші особи, що спільно ведуть трудове господарство. У зв'язку з цим будь-яке створене мале підприємство, зберігаючи пріоритет свого засновника, є відповідно і державним, колективним, приватним. Діяльність кожного з них регулюється діючим законодавством. Отже, малі підприємства — це не якийсь конкретний тип підприємств, а частина наявних, виділена тільки за критерієм їхнього розміру й наділена додатковими правами та пільгами.

Малі підприємства — досить поширена й ефективна форма господарювання. Вони мають багато таких рис, які не можуть бути притаманні великим підприємствам. Саме мале підприємництво здатне найоперативніше реагувати на кон'юнктуру ринку і таким чином надавати ринковій економіці необхідної гнучкості. Ця властивість малого бізнесу набуває особливого значення в сучасних умовах, коли відбувається швидка індивідуалізація і диференціація споживацького попиту, прискорення науково-технічного прогресу, розширення номенклатури товарів і послуг.

Крім того, малий бізнес мобілізує значні фінансові й виробничі ресурси населення (в тому числі трудові й сировинні), які за його відсутності не були б використані. Про можливість малого бізнесу в цьому плані свідчить досвід промислово розвинутих країн. На малий бізнес тут припадає до 90—95% усіх підприємств і до 20—60% валового національного продукту. Особливу роль відіграє мале підприємництво у сфері послуг і торгівлі (варто зазначити, в найзанидбанішій у нас галузі господарського життя).

Істотно впливає малий бізнес на формування конкурентного середовища, що для нашої високо монополізованої економіки має першочергове значення. Мале підприємництво антимонопольне за своєю природою. Це проявляється в різних аспектах його функціонування. З одного боку, воно в силу численності функціонуючих господарств і їхньої високої динаміки меншою мірою піддається монополізації, ніж великі підприємства. З іншого боку, мале підприємництво виступає досить відчутним конкурентом, що підриває монопольні позиції великих корпорацій. Саме ця якість малого бізнесу, до речі, зіграла неабияку роль у послабленні, а часом і в подоланні промислово розвинутих країнами властивої крупному капіталу тенденції до монополізації і затримки технічного прогресу.

Чимала роль малого бізнесу в здійсненні прориву на важливіших напрямках науково-технічного прогресу, насамперед у галузях електроніки, кібернетики та інформатики. В США на малий бізнес припадає близько 50% науково-технічних розробок. Значення цієї справи для нашої економіки важко переоцінити, маючи, зокрема, на увазі необхідність кардинальної структурної перебудови економіки й широкого розгортання процесу конверсії.

Розвиток малого бізнесу також виступає дійовим фактором, що пом'якшує соціальну напругу і сприяє демократизації ринкових відносин, тому що саме він є фундаментальною основою формування «середнього класу», а отже, й послаблення властивої ринковій економіці тенденції до соціальної диференціації.

Усі зазначені вище та інші властивості малого підприємництва переконливо свідчать, що його розвиток — це могутній фактор реформування економіки: створення соціально орієнтованого ринкового механізму, подолання нинішнього кризового спаду виробництва й забезпечення передумов для економічного піднесення. Звичайно, йдеться не про якісь магічні властивості малого бізнесу, взятого ізольовано. Він дає ефект лише в органічному поєднанні з середнім і великим підприємством.

У промислово розвинутих країнах розвитку малого бізнесу надається велике значення. Наприклад, у прийнятому в 1953 р. у США законі про малі підприємства підкреслюється: «Захист і заохочення вільної конкуренції становлять основу не лише економічного добробуту, а й безпеки країни. Безпека і добробут не можуть бути забезпечені без стимулювання наявних і потенційних можливостей малого бізнесу. Конгрес вважає, що уряд повинен тою мірою, якою це можливо, надавати підтримку підприємствам малого бізнесу, консультувати, допомагати і захищати їхні інтереси, з тим щоб зберігати вільне конкурентне підприємництво».

У нашій країні малому підприємству поки що не приділяється належної уваги. Сьогодні фактично ще не розроблена чітка концепція і всебічно не обґрунтована програма розвитку цієї форми господарювання. Недосконалою є система фінансування та матеріально-технічного забезпечення становлення і розвитку малого бізнесу. Багато в чому невідпрацьованими залишаються правові й організаційні питання діяльності мікрофірм.

За даними Міністерства статистики, на початок 1996 р. було зареєстровано 91 601 мале підприємство. Переважна більшість малих підприємств функціонувала в сфері торгівлі та громадського харчування (44 542), значно менше в сфері промисловості (13 132), в будівництві (11269). У цілому в промисловості, побутовому обслуговуванні та будівництві діє близько третини (32%) малих підприємств, а в торгівлі та громадському харчуванні майже половина від загальної чисельності.

За характером діяльності у малому бізнесі можна виділити декілька видів підприємств. До першого виду належать індивідуальні або сімейні підприємства. **Індивідуальне — це підприємство, що засноване на особистій власності окремої особи та виключно на її праці; сімейне ж підприємство засновується на власній праці членів однієї сім'ї, які проживають разом.** Отже, такі підприємства передбачають індивідуальну трудову діяльність окремих осіб або сімей. Це можуть бути або сімейні ферми в сільському господарстві, або різні кустарні виробництва, а також різноманітні індивідуальні господарства в сферах торгівлі, обслуговування населення.

Майно індивідуального підприємства «формується з майна громадянина (сім'ї), одержаних доходів та інших законних джерел. Індивідуальне підприємство може бути створене також у результаті придбання громадянином (сім'єю) державного або комунального підприємства. Власник індивідуального підприємства несе відповідальність щодо зобов'язань підприємства в межах, визначених його статутом.»

Водночас багато сторін діяльності індивідуального дрібного підприємництва законодавством недостатньо регламентується. Це, з одного боку, розширює можливості розвитку вільної підприємницької діяльності, а з іншого — породжує й певні негативні явища, різні зловживання з боку як цих підприємств, так і місцевих органів влади стосовно даних підприємств. Тому, на нашу думку, найближчим часом мають бути більш чітко визначені:

порядок і розмір оподаткування доходу (слід пам'ятати, що прибуток індивідуального підприємства є водночас особистим доходом громадянина);

порядок обчислення затрат і калькуляції собівартості (що з особистих затрат може бути віднесене на собівартість, а що — на прибуток);

майнова та інша відповідальність за господарську діяльність;

порядок найму осіб за трудовою угодою і захисту їхніх прав.

Інший вид малих підприємств — кооперативи або колективні підприємства, чисельність працюючих у яких не перевищує установлених обмежень. **Кооператив являє собою об'єднання декількох громадян для спільної господарської діяльності на основі договору між ними.** Майно кооперативу формується за рахунок вкладів учасників, одержаних доходів та інших законних джерел і належить його учасникам на правах пайової часткової власності. Наприклад, у сільському господарстві широко практикується кооперація особистих підсобних господарств у заготовках і переробці сільськогосподарської продукції. Крім цієї основної діяльності, нерідко кооперативи за рахунок власних заощаджень своїх членів здійснюють водопостачання, поливання присадибних ділянок, спорудження шляхів, торгових приміщень та інші заходи, пов'язані з виробництвом і збутом продукції. Вони організують свою діяльність на засадах самоуправління, але за широкої підтримки керівництва господарства.

Відносини між ними будуються на принципах економічної взаємовигоди. Близько половини отриманого валового доходу кооперативи, як правило, направляють у фонд заробітної плати, а друга частина розподіляється приблизно так: 70% — це податки, розрахунки за кредит, розрахунки з колгоспом, а решта 30% спрямовується на формування фондів розвитку виробництва та соціальних заходів. Така приблизна схема розподілу доходу в дрібних кооперативах.

Крім названих вище, можуть створюватися й інші малі підприємства. Законодавством передбачається можливість утворення на території України іноземних, а також спільних підприємств.

У розвинутих країнах краще, ніж в інших, прижилися такі форми міні-фірм, як акціонерне товариство й товариство з обмеженою відповідальністю. В нашій країні (принаймні у найближчі роки) з цих двох форм переважатиме,

очевидно, остання, що пов'язано з існуючими обмеженнями на початковий капітал акціонерного товариства. Поки що в Україні малі підприємства утворюються «на порожньому місці» або на базі існуючих структурних одиниць і підрозділів різних підприємств. Безперечно, у міру демократизації вітчизняної економіки, розвитку ринкових відносин різноманітнішими стануть і форми утворення малих підприємств. У цілому, виходячи з прийнятих в Україні законодавчих актів, можна передбачити, що найближчим часом мале підприємництво розвиватиметься у вигляді індивідуального, сімейного, приватного, колективного, комунального, спільного та іноземного підприємств.

Створення малого підприємства здійснюється згідно з рішенням власника майна чи уповноваженого ним органу, підприємства-засновника, організації. Якщо власників або уповноважених ними органів два й більше, таким рішенням стає установчий договір і протокол установчих зборів. При цьому найхарактернішими є два шляхи: а) розукрупнення діючих підприємств з метою усунення їхнього монопольного становища й формування конкурентного середовища на ринку; б) виділення зі складу діючих підприємств, організацій одного або кількох структурних підрозділів або ж на базі структурної одиниці діючих об'єднань за рішенням власника чи уповноваженого ним органу.

Обов'язковою умовою організації підприємства є розробка його статуту. В ньому визначаються власник та найменування підприємства, його місцезнаходження, предмет і цілі діяльності, органи управління, порядок їх формування, компетенція та повноваження трудового колективу і його виборних органів, порядок утворення майна підприємства, умови його реорганізації та припинення діяльності. До статуту можуть включатися положення, пов'язані з особливою діяльністю підприємства: про трудові відносини, що виникають на підставі членства; про повноваження, порядок створення та структуру ради підприємства; про товарний знак та ін.

Підприємство набуває прав юридичної особи з дня його державної реєстрації. Остання проводиться в органах державної виконавчої влади за місцем діяльності або проживання. Для цього подаються такі документи: рішення власника майна або уповноваженого ним органу, статут, письмове підтвердження про юридичну адресу підприємства, документ, що засвідчує оплату коштів за державну реєстрацію. Підприємці-громадяни, які здійснюють свою діяльність без права юридичної особи, подають тільки заяву. У разі відсутності у малого підприємства на момент реєстрації приміщення вона здійснюється за адресою одного з його засновників.

Названі вище документи є засновницькими. Які ще відомості про підприємство може запросити виконком? Однозначної відповіді в діючому законодавстві на це питання немає. Очевидно, він має провести економічну експертизу майбутнього малого підприємства, одержати експертні оцінки його санітарного і протипожежного стану, можливі також інші запити, пов'язані зі станом і розвитком даного регіону. Водночас не може бути відмовлено в реєстрації малого підприємства з причин його недоцільності;

ніхто не вправі диктувати, чим йому слід займатися. Також не правомочні інші причини, не пов'язані безпосередньо з регіональними проблемами.

Державна реєстрація підприємства здійснюється не більше, ніж за 15 днів. Протягом цього терміну видається посвідчення про реєстрацію і надсилаються відомості до відповідної податкової інспекції та органу державної статистики. Свідоцтво про державну реєстрацію підприємства є підставою для відкриття рахунків в установах банків.

За державну реєстрацію вноситься плата, розмір якої визначається Кабінетом Міністрів України. При цьому місцева Рада народних депутатів або державна адміністрація може встановлювати пільгову плату за державну реєстрацію. Одержані кошти-зараховуються до позабюджетних фондів органів місцевого самоврядування за місцем реєстрації підприємства.

Після реєстрації малого підприємства необхідно підготувати й направити в банк заяву про відкриття розрахункового рахунку. Банк зобов'язаний відкрити рахунок і в триденний термін повідомити про це податкову інспекцію. Також надсилається заява в органи внутрішніх справ про виготовлення печатки. При цьому ескізи печатки мають бути підготовлені заздалегідь. Наступний дуже важливий етап — укладання договору між засновником і малим підприємством. У цьому договорі, як мінімум, мають бути відображені два моменти:

- а) мале підприємство бере на себе зобов'язання щодо виконання раніше взятих підприємством-засновником зобов'язань;
- б) підприємство-засновник зобов'язується забезпечити виконання таких робіт матеріально-технічними ресурсами.

Крім того, в договорі можуть бути відображені інші питання взаємовідносин підприємства-засновника й малого підприємства.

Бажано також заздалегідь опрацювати питання, пов'язані з можливістю укладання договорів (ще краще підготувати їх проекти) із сторонніми підприємствами й організаціями про матеріально-технічне забезпечення малого підприємства та збут його продукції.

Розробляється пакет документів внутрішнього користування майбутнього малого підприємства (положення про оплату праці, штатний розклад, порядок розподілу прибутку тощо), як і на будь-якому іншому підприємстві.

При організації економічної діяльності необхідно чітко з'ясувати, якими пільгами користуються малі підприємства.

Пільги, якими користуються малі підприємства, визначаються законодавчо-нормативною базою і протягом останніх років досить часто змінювались. Головними серед них могли бути: так званий податковий кредит, можливості користування коштами фондів підтримки малих підприємств, прискорена амортизація основних фондів та ін.

Серед характерних особливостей діяльності малих підприємств слід виділити найважливіші моменти:

по-перше, підприємець сам вибирає, що, як і для кого виробляти. Будь-якої регламентації «зверху» він тут позбавлений;

по-друге, підприємець має можливість застосовувати найману працю. Найом робочої сили здійснюється шляхом укладання трудового договору між підприємцем і громадянами. В договорі передбачаються зобов'язання підприємця забезпечити умови та охорону праці, її оплату не нижче від встановленого в республіці мінімального рівня, а також інші соціальні гарантії, включаючи соціальне й медичне страхування та соціальне забезпечення відповідно до існуючого законодавства. В цілому форми, системи й розмір оплати праці робітників, а також інші види їхніх доходів установлюються підприємством самостійно. Передбачено також, що підприємець або громадянин, який працює у підприємця за наймом, може бути залучений до виконання в робочий час державних обов'язків. Орган, що приймає таке рішення, відшкодовує підприємцю відповідні збитки.

Важливо зазначити й таке. Звичайно, існуюче законодавство про підприємництво розв'язує руки підприємцю. Водночас підвищується відповідальність за ефективну роботу підприємства, щоб воно не виявилось неплатоспроможним, бо це неминуче призведе його до розорення. Зокрема в законодавстві передбачається, що суб'єкт підприємництва за заявою кредитора, а також прокурора, інших передбачених законодавством органів може бути визнаний судом або арбітражем банкрутом, якщо належного йому майна не вистачає для покриття боргів і немає можливості для фінансового оздоровлення підприємства.

Тому підприємництво вимагає справді справедливих економічних відносин. Це стосується насамперед фінансових відносин з державою, матеріально-технічного постачання, формування реальних ринкових відносин, інфраструктури малого бізнесу тощо. Однак нині дрібне підприємництво майже повсюдно ще зустрічає перепони як з боку існуючих економічних структур, так і органів влади.

Перспективи розвитку малих підприємств дуже великі. Зарубіжний досвід переконливо свідчить, що в усіх розвинутих країнах такі підприємства давно оформилися в самостійні структурні підрозділи малого бізнесу; вони зайняті виготовленням продукції невеликих серій, сезонного попиту, виробляють компоненти для великих підприємств. Особливо відчутна роль малого бізнесу в галузі НТП. Невеликі науково-пошукові фірми перетворилися у важливий фактор НТП. Так, у США в середині 80-х років на малий бізнес припадало 63% всіх зайнятих, 45% сукупних активів, 34,9% чистого доходу. Лише в промисловості тут функціонує близько 2 млн малих підприємств. В обробній промисловості Японії діє 6,5 млн невеликих підприємств, на яких працює близько 40 млн чоловік, або понад 80% загальної чисельності зайнятих. У країнах ЄС на малих підприємствах працює приблизно половина всього самодіяльного населення.

Запитання та завдання для обговорення

1. Загальновідомо, що малому підприємству іманентна приватна власність. Поясніть це.
2. Кожен має право бути підприємцем, та не кожен стає ним. Чому?
3. Дайте розмежування: в яких сферах підприємництво може розвиватися вільно, в яких — обмежено і де воно заборонено? Чим це зумовлено?
4. Чим відрізняються одна від одної різні групи малих підприємств?
5. Чому останнім часом під впливом так званої «лібералізації цін» стали закриватися багато малих кооперативів?
6. Як впливає на розвиток малого бізнесу сучасна фінансово-кредитна система?
7. Поміркуйте, які проблеми стоять сьогодні перед малим бізнесом.
8. Яким шляхом відбувається створення малих підприємств?
9. Охарактеризуйте основні документи, які необхідно оформити при організації малого підприємства.
2. 10. Дайте загальну характеристику різних видів малих підприємств: сімейних, кооперативних, державних.

Тема 10. Малий бізнес в Україні – теоретичні аспекти, перспективи, аналіз розвитку.

1. Сутність малого бізнесу, його роль в економіці.
2. Становлення та проблеми розвитку МП в Україні
3. Система державної підтримки малого підприємництва та напрямки її вдосконалення в сучасних умовах
4. Перспективи малого бізнесу в Україні

1. Сутність малого бізнесу, його роль в економіці.

Як показує світова і вітчизняна практика, основним показником, на основі якого підприємства (організації) відносяться до суб'єктів малого бізнесу, є в першу чергу середня чисельність працівників, зайнятих на даний момент на підприємстві. Іноді під малим бізнесом розуміється діяльність, здійснювана невеликою групою облич, чи підприємство, кероване одним власником. Як правило, найбільш загальними показниками, на основі яких суб'єкти господарської діяльності відносяться до суб'єктів малого бізнесу, є чисельність персоналу (зайнятих працівників), розмір капіталу, обсяг обороту (прибутку, доходу). Однак майже у всіх розвинутих країнах першим критерієм віднесення підприємств до суб'єктів малого бізнесу є чисельність працюючих. До малого бізнесу відносять, як правило, підприємства з числом зайнятих від 1 до 500 чоловік.

Але часто, у залежності від важливості малого бізнесу в економіці країни, він самостійно розділяється на різні групи. У ФРН, наприклад, офіційне визначення поняття малого підприємництва не існує, але відповідно до класифікації федерального міністерства господарства до дрібного відносять фірми з числом На розвиток малого бізнесу найбільший вплив роблять наступні фактори:

- у розвитку засобів зв'язку відбувся стрибок;
- розширення сфери послуг, що базується на малих підприємствах;
- зменшення вартості і спрощення використання інформаційних систем;
- підвищився загальноосвітній рівень людей з одночасним нагромадженням досвіду у великих компаніях;
- сприяння малими фірмами рішенню питання про безробіття;
- скорочення робочої зміни;
- велика конкурентоспроможність за рахунок менших витрат, зв'язаних зі зниженням накладних витрат і менших коливань заробітної плати.

В міру розвитку малого бізнесу утворюються різні форми організації приватних фірм. В даний час відомі три основні правові форми: одноособові, корпорації і партнерства.

Фірма, що знаходиться в одноособовому володінні найбільш проста форма для дрібного бізнесу. Звичайно для відкриття такого підприємства досить лише одержати ліцензію від місцевої влади і зареєструвати торгове ім'я. Ділові партнерства являють собою організацію з двох і більш облич, між якими полягає контракт на спільне володіння підприємством. Партнерства можуть бути повними й обмеженими. Третій тип – корпорації.

Ця організаційна форма найбільш характерна для великого і середнього бізнесу, хоча їхнього загального числа всіх корпорацій, наприклад у США, 98% - невеликі сімейні фірми. І хоча формальне керування корпорацією повинне бути відділене від її володіння, нерідко бувають випадки, коли корпорацією володіє і керує один власник за допомогою підставних облич, що реально не вкладають у неї засобу і не беруть участь у керуванні нею.

Світова практика переконливо свідчить, що навіть у країнах з розвинутою ринковою економікою малий бізнес впливає на розвиток народного господарства, рішення соціальних проблем, збільшення чисельності зайнятих робітників. По чисельності працюючих, по обсязі вироблених і реалізованих товарів, виконуваних робіт суб'єкти малого підприємництва в окремих країнах відіграють ведучу роль. У прийнятих у Російській Федерації протягом 1991-1995 р. законодавчих і нормативних актах указується, що розвиток у країні малого підприємництва є одним з напрямків економічної реформи, що сприяють розвитку конкуренції, наповненню споживчого ринку товарами і послугами, створенню нових робочих місць.

Суб'єкти малого підприємництва як суб'єкти ринкової економіки мають як переваги, так і недоліки. Закордонний і вітчизняний досвід розвитку малого бізнесу вказує на наступні його переваги: більш швидка адаптація до місцевих умов господарювання; велика незалежність дій суб'єктів малого бізнесу; гнучкість у прийнятті і виконанні прийнятих рішень; відносно невисокі витрати, особливо витрати на керування; велика можливість для індивідуума реалізувати свої ідеї, виявити свої здібності; більш низька потреба в капіталі й ін. Власники малих підприємств більш схильні до заощаджень і інвестування, у них завжди високий рівень бажання в досягненні успіху, що позитивно в цілому позначається на діяльності підприємства. Суб'єкти малого бізнесу краще знають рівень попиту на місцевих (локальних) ринках, вони дають засоби до існування більшій кількості людей, чим великі підприємства, тим самим сприяють підготовці професійних працівників. Малі підприємства в порівнянні з великими в окремих країнах займають домінуюче положення як по числу, так і по питомій вазі у виробництві товарів, виконанні робіт, наданні послуг.

У теж час суб'єктам малого бізнесу властиві і визначені недоліки, серед яких варто виділити самі істотні: більш високий рівень ризику, тому високий ступінь нестійкості положення на ринку; залежність від великих компаній; недоліки в керуванні справою; слабка компетентність керівників; підвищена чутливість до змін умов господарювання; труднощі в залученні додаткових фінансових засобів і одержання кредитів і ін. Звичайно недоліки і невдачі суб'єктів малого бізнесу зв'язані як із внутрішніми, так і з зовнішніми причинами, а також з умовами формування.

Як показує досвід, більшість невдач малих фірм зв'язано з чи недосвідченістю професійною некомпетентністю власників малих підприємств.

У регулярно проведених опитуваннях у середовищі малих бізнесменів США головними причинами невдач їхньої діяльності найчастіше називають:

- Некомпетентність;
- Незбалансований досвід (наприклад, досвідчений інженер, але недосвідчений комерсант);
- Недостача досвіду в комерції, фінансах, постачаннях, виробництві, умінні заводити і підтримувати ділові зв'язки контакти.

Іншими причинами банкрутств малих фірм є:

- занедбаність бізнесу;
- погане чи здоров'я шкідливі звички;
- катастрофи, пожежі, злочинство і т.д.
- шахрайство.

Практика діяльності американських малих фірм свідчить про те, що наявності одного підприємницького досвіду і хватки недостатньо. У сучасному малому бізнесі вкрай необхідні спеціальні знання. Звичайно новий бізнес починає або комерсант, майже нічого не знаючий про виробництво, або інженер, що нічого не знає про комерцію. Нерідко власник малої фірми має занадто мало досвіду в керуванні особливими структурами бізнесу.

Шанси фірми на успіх підвищуються в міру її дорослішання. Фірми, що довго існують при одному власнику, приносять більш високий дохід, чим фірми, що часто змінюють власників. Американська статистика показує, що жінки – власники малих фірм більш щасливі в бізнесі, чим чоловіка.

На невдачах малого бізнесу позначається невисока кваліфікація підприємців. Підприємці, що вже нагромадили досвід ведення справ у маленьких фірмах, як правило, більш щасливі. Якщо в керуванні фірми бере участь не одна людина, а підприємницька команда складається їхній двох, трьох чи чотирьох облич, шанси на виживання вище, оскільки колективне ухвалення рішення більш професійно. На тривалість функціонування фірми впливають і розміри фінансування на першому етапі. Чим більше первісний капітал, вкладений у фірму, тим більше можливостей її збереження в кризові періоди.

В даний час навіть у країнах з розвитою ринковою економікою відбувається посилення ролі малих підприємств, хоча їхня стійкість відносно низька. При росту чисельності малих підприємств, розвитою інфраструктурі і державній підтримці малий бізнес є важливим чинником рішення економічних і соціальних задач. Як правило, розвиток малого бізнесу є умовою рішення наступних проблем:

- формування конкурентних ринкових відносин, що сприяють кращому задоволенню потреб населення і суспільства;
- підвищення якості товарів, робіт, послуг. Прагнучи до задоволення запитів споживачів, малий бізнес сприяє підвищенню якості товарів, робіт, послуг і культури обслуговування;
- наближення виробництва товарів і послуг до конкретних споживачів;
- сприяння перебудови економіки. Малий бізнес додає економіці гнучкість, мобільність;

- залучення особистих засобів населення на розвиток виробництва. Партнери в малих підприємствах вкладають свої капітали в справу з більшою зацікавленістю, чим у великих;
- створення додаткових робочих місць, скорочення рівня безробіття;
- сприяння розкриттю таланта людей, розвитку різних видів ремесел;
- формування соціального шару власників, власників, підприємців;
- активізація науково-технічного прогресу;
- освоєння і використання місцевих джерел сировини і відходів великих виробництв;
- звільнення держави від збиткових підприємств за рахунок їхньої оренди і викупу.

Однак, аналізуючи підприємницьке середовище, можна виділити ряд причин, що гальмують розвиток малого підприємництва.

По-перше, складна економічна обстановка, що панує в країні: інфляція, спад виробництва, розривши господарських зв'язків, високий рівень процентних ставок, слабка правова захищеність підприємців.

По-друге, низький рівень організаційно-економічних і правових знань підприємців, відсутність належної ділової етики, господарської культури як у малому бізнесі, так і в державному секторі.

По-третє, негативне відношення визначеної частини населення, що зв'язує підприємництво прямо тільки з посередництвом, купівлею-продажем.

По-четверте, невідпрацьованість організаційних і правових основ для регулювання розвитку бізнесу на регіональному рівні.

По-п'яте, слабкість державної підтримки малого бізнесу.

Сформована економічна ситуація негативно впливає на малий бізнес в усіх напрямках. Рівень інфляції і ріст цін на усі фактори виробництва ставлять багато малих підприємств на грань банкрутства. І в їхньому числі в першу чергу виявляються підприємства, що функціонують у сфері виробництва товарів і побутових послуг для населення, що споживають сировину, матеріали й ін., вартість яких постійно росте. Податковий тиск також впливає на виробничі підприємства в сфері малого бізнесу. І сформовані економічні умови підривають стимули до підприємницької діяльності, послабляють підприємницький настрій.

2. Становлення та проблеми розвитку МП в Україні

Уповільненість та диспропорційність розвитку МП в Україні визначається наявністю суттєвих проблем і перешкод. Згідно з Національною програмою сприяння розвитку МП в Україні, основними чинниками, які заважають розвитку малого підприємництва, є:

- відсутність чітко сформульованої в системі правових актів державної політики у сфері підтримки малого підприємництва;
- збільшення адміністративних бар'єрів (реєстрація, ліцензування, сертифікація, системи контролю і дозвільної практики, регулювання орендних відносин тощо);
- відсутність реальних та дієвих механізмів фінансово-кредитної підтримки;

- надмірний податковий тиск і обтяжлива система звітності;
- невпевненість підприємців у стабільності умов ведення бізнесу;
- надмірне втручання органів державної влади в діяльність суб'єктів господарювання.

Наведені чинники фактично відображають результати опитувань представників малого бізнесу, хоча ієрархія проблем в останніх дещо інша.

Слід особливо зауважити, що основні обмеження ділової активності в Україні лежать не лише суто у сфері регуляторної політики. Такими обмеженнями є також:

- невпорядкованість відносин власності;
- вузькість ринків збуту;
- нерозвиненість ринкової інфраструктури та збутової інфраструктури підприємств;
- нерозвиненість конкурентного середовища та недобросовісна конкуренція;
- платіжна криза;
- нестача власних обігових коштів та низька доступність кредитних ресурсів;
- дефіцит інвестиційних ресурсів, відсутність мотивації до інвестиційної та інноваційної діяльності;
- недостатність професійної кваліфікації керівництва підприємств, фахівців з фінансового забезпечення, організації виробництва і збуту;
- відсутність економічного механізму сполучення інтересів держави і підприємців, слабка взаємодія державних і підприємницьких структур;
- дефіцит вірогідної ділової інформації тощо.

Вищевказані обмеження утруднюють прибуткову довгострокову діяльність у легальному секторі економіки та обумовлюють пошук способів короткострокового чи одноразового отримання високих прибутків у “тіньовій” сфері. Попри деякі позитивні зрушення, які відбулися в останні роки, більшість перешкод на шляху розвитку МП в Україні залишаються вельми потужними.

Отже, незважаючи на низку прийнятих останнім часом вищими органами державної влади і управління нормативних документів, розвиток малого підприємництва в Україні здійснюється у несприятливому макро- та мікро середовищі. Поряд з вище перерахованими негативними чинниками, на розвиток МП негативно впливають також чинники загальної макроекономічної динаміки, інфляція, низький рівень платоспроможності населення тощо. Переважна більшість гальмуючих чинників виходять за межі суто регуляторної політики та мають макроекономічну природу.

Найнебезпечнішим є те, що заходи щодо підтримки МП досить часто входять у суперечність з іншими напрямками економічної політики держави, зокрема – її бюджетно-податковими, грошово-кредитними, валютними та іншими складовими. Відтак, дієздатна політика стимулювання розвитку МП в Україні потребує застосування комплексу взаємопов'язаних заходів і виходить далеко за межі компетенції спеціалізованих державних структур, зокрема – Держпідприємництва. На нашу думку, до одного з визначальних завдань останнього на нинішньому етапі має увійти пошук засобів та

вироблення пропозицій щодо узгодження потреби всебічного стимулювання розвитку МП з потребами забезпечення в Україні макроекономічної стабільності та довгострокового збалансованого інноваційно орієнтованого економічного зростання.

3. Система державної підтримки МП та напрямки її вдосконалення в сучасних умовах.

Отже, очевидною стає необхідність комплексного вирішення завдань підтримки МП в Україні, яке може бути успішно розв'язане лише на основі тісного взаємозв'язку заходів, що охоплюють питання регулювання загального макроекономічного середовища, фінансової та майнової підтримки МП, формування цільових інституційних та ринкових структур, ліквідації бюрократичних перепон, забезпечення безпеки підприємництва тощо.

На найвищому державному рівні має бути чітко визначено, яка саме роль відводиться МП у державній стратегії, а також відображено ступінь розуміння державою цієї ролі. Сьогодні, хоча загалом макроекономічна роль МП вказана в основних документах досить коректно, на практиці це визначення не знаходить повного відображення в діях органів влади (насамперед Держпідприємництва) та виступах урядовців. З свого боку, представники малого бізнесу та їхні асоціації також мають усвідомити своє місце в соціально-економічній системі, щоб мати моральне право вимагати для себе державної підтримки.

За даними опитування, проведеного МФК, на думку самих підприємців, головними факторами активізації діяльності МП мають бути:

- зниження ставок та зменшення кількості податків - вказали 85 % опитаних;
- спрощення доступу до кредитів - 63 %;
- забезпечення стабільності законодавства - 48 %;
- вдосконалення законодавчої бази підприємництва - 37 %;
- впорядкування процедури проведення перевірок - 23 %;
- реформування системи ліцензування - 16 %;
- реформування процесу сертифікації - 12 %;
- вдосконалення системи реєстрації - 6 %;

Отже, враховуючи світовий досвід та об'єктивну необхідність розвитку малого підприємництва, його місце і роль у національній економіці, державна політика розвитку малого підприємництва в Україні повинна спрямовуватися на:

- забезпечення економічного зростання за рахунок діяльності суб'єктів малого підприємництва;
- удосконалення структури малого підприємництва;
- заохочення розвитку малих підприємств у пріоритетних галузях та на пріоритетних напрямках;
- підвищення технологічного рівня виробництва МП;
- створення конкурентного середовища;
- залучення суб'єктів малого підприємництва до розв'язання соціально-економічних проблем на державному та регіональному рівнях;

- створення нових робочих місць, зменшення безробіття;
- сприяння максимальній самореалізації громадян у підприємницькій діяльності;
- формування нової соціальної верстви власників і підприємців.

Вже згадувана вище Національна програма сприяння розвитку малого підприємництва в Україні називає такі напрями подальшого вдосконалення політики підтримки малого бізнесу:

- вдосконалення нормативно-правової бази у сфері підприємницької діяльності;
- формування державної регуляторної політики у сфері підприємницької діяльності;
- активізація фінансово-кредитної та інвестиційної підтримки малого підприємництва;
- сприяння створенню ринкової інфраструктури розвитку малого підприємництва;
- впровадження регіональної політики сприяння розвитку малого підприємництва.

Згідно з Національною програмою, шляхами вдосконалення правового забезпечення розвитку малого підприємництва є:

- створення дієвих механізмів захисту прав і свобод підприємців;
- гармонізація українського законодавства з законодавством Європейського Союзу та СНД;
- забезпечення законодавчої гарантії незмінності та довготривалості державної політики щодо підтримки малого підприємництва;
- розробка нормативно-правової бази, яка регулює відносини між державою та підприємцями, роботодавцями і найманими працівниками, у тому числі і для забезпечення їхнього соціального захисту, встановлює норми і правила здійснення підприємницької діяльності, регламентує діяльність органів державної влади, їх посадових осіб щодо виконання ними відповідних повноважень у сфері розвитку малого підприємництва;
- вдосконалення функціональної та організаційної структури центральних та місцевих органів виконавчої влади в частині забезпечення розвитку і державної підтримки малого підприємництва.

Таким чином, реалізація державної політики підтримки розвитку малого бізнесу в Україні має розглядатися як комплекс взаємо-узгоджених заходів у сфері правової, адміністративної, регуляторної, макроекономічної та інституційної політики. Спроби реалізувати це завдання за рахунок часткових заходів ведуть до деформування структури малого і середнього підприємництва в Україні та у довгостроковій перспективі приречені на невдачу.

За своєю природою малий і середній бізнес орієнтований на оптимізацію використання доступних ресурсів. Саме структурою доступних ресурсів визначаються як галузева структура малого і середнього бізнесу, так і особливості його функціонування. Налагодження дієздатної мережі малих і середніх підприємств в економіці, яка потерпає від серйозного дефіциту фінансових, споживчих, інформаційних, організаційних та інших ресурсів, неможливе. “Економіка зростання”, яка має бути сформована в

Україні найближчим часом, повинна спиратися на активне залучення малого і середнього бізнесу до подолання ресурсних дефіцитів та формування політики його розвитку в рамках загальної стратегії економічного зростання і структурних перетворень національної економіки.

Розвиток різних форм малого бізнесу, кількісний і якісний їхній ріст, дозволяють сподіватися, що в доступному для огляду майбутньому цей сектор господарювання буде розвиватися й у нашій країні. Тим більше, що малий і середній бізнес не завжди використовується повною мірою як у збільшенні обсягів виробництва, так і в підвищенні його ефективності і збалансованості. Малий бізнес може з'явитися тим локомотивом, що приведе до оздоровлення економіки в цілому. Але для цього необхідна державна політика уряду, спрямована на розширення і розвиток підприємств малого бізнесу в нашій країні.

Тому що, саме малі підприємства, особливо у випадку ефективно розробленої державної політики в області малого бізнесу, можуть стати основою ринкових структур у багатьох галузях, забезпечити перелив інвестицій у найбільш ефективні сфери і тим самим з'єднати процеси структурної політики і формування українського ринку.

4. Перспективи малого бізнесу в Україні

Отже, у сфері інфраструктурного забезпечення розвитку МП в Україні видається за доцільне:

- стимулювати розвиток консалтингової діяльності, спрямованої на надання правового та методичного сприяння утворенню малих підприємств, індивідуальній підприємницькій діяльності, складанню інвестиційних планів та програм та комплексний супровід малих підприємств протягом двох–трьох перших років з моменту заснування;

- заохочувати створення мережі навчально-консультаційних центрів з питань забезпечення якості та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції, підвищення кваліфікації керівників і фахівців малого бізнесу з цих питань, стимулювати організацію проведення наукових досліджень, пов'язаних з проблемами розвитку малого підприємництва;

- законодавчо встановити єдиний порядок ліцензування надання всіх видів інформаційно-консультаційних послуг для малих та середніх підприємств, посилити відповідальність компаній, які надають інформаційно-консультативні послуги, за надання свідомо хибної інформації. Це має забезпечити належний рівень цих послуг, а також дозволить запобігти спробам зловживання податковими пільгами щодо витрат на оплату цих послуг;

- забезпечити за спільного фінансування держави та об'єднань підприємців формування загальнонаціональної інформаційної мережі спеціальних інституцій, аудиторських, консалтингових фірм, яка могла б виступити джерелом вірогідної інформації про інвестиційні можливості підприємств, галузей та регіонів, інвестиційні перспективи, умови діяльності іноземних капіталів на території України, становище на ринках, виробничий потенціал українських підприємств, макроекономічну статистику, правове середовище тощо;

- створити цілісну структуру збору та аналітичного опрацювання інформації про стан кон'юнктури на внутрішніх і зовнішніх ринках, прогнозування перспектив економічної динаміки та вироблення відповідних рекомендацій щодо раціональної поведінки органів державного управління та суб'єктів господарювання;

- поширення інформації щодо експортних пропозицій малих і середніх підприємств за кордоном через торговельні місії, а також збір та розповсюдження в Україні торговельних та інвестиційних пропозицій іноземних підприємств, сприяння участі у міжнародних виставках, ярмарках та презентаціях, залученню інвестицій, створенню спільних підприємств з зарубіжними партнерами;

- заохочувати співробітництво відповідних українських інституцій з європейськими інформаційними мережами і базами даних у підприємницькій сфері з метою зустрічного інформаційного обміну;

- забезпечити створення мережі бізнес-інкубаторів, центрів підтримки підприємництва для підготовки спеціалістів;

- стимулювати розробку та реалізацію недержавних програм підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для малого підприємництва, а також програм дистанційного навчання кадрів основам підприємницької діяльності;

- заохочувати різноманітні форми обміну досвідом працівників МП щодо особливостей функціонування в умовах української економіки, продовжувати та активізувати проведення громадських обговорень проектів регуляторних актів з питань підприємництва;

- забезпечити створення дієвого інституту Уповноважених Президента України з питань підприємництва для врегулювання спірних питань та усунення перешкод для розвитку підприємницької діяльності в регіонах України. Сприяти впорядкуванню механізмів залучення до вирішення таких суперечок громадських об'єднань малого підприємництва;

- здійснювати підтримку МП шляхом проведення інформаційних кампаній, науково-практичних семінарів для фахівців, "круглих столів", видання інформаційної літератури, організації конференцій, семінарів і виставок. Розробити та здійснювати з широким залученням об'єднань підприємців комплекс заходів, спрямованих на формування позитивної думки щодо підприємництва в Україні.

Підтримка розвитку МП може бути дієвим інструментом "детінізації" економіки.

По-перше, саме через інвестиції у малі та середні підприємства можливі як конверсія "тіньових" капіталів, так і залучення до економічного обороту готівкових заощаджень населення - потенційного ресурсу "тіньових" операцій.

По-друге, розвиток малого та середнього бізнесу може суттєво збільшити пропозицію робочих місць, зменшуючи обсяги "тіньової" зайнятості.

По-третє, він сприятиме розвитку конкурентного середовища та постачальницько-збутової інфраструктури, нерозвиненість яких є важливими чинниками "тінізації" економіки.

В той же час, зосередження лібералізації умов підприємницької діяльності лише на сфері малого бізнесу за збереження загальної фіскальної орієнтації економіки означатиме посилення податкового тиску на великі підприємства. З огляду на те, що малий бізнес зосереджено переважно у сфері торгівлі та послуг, в той час як виробнича діяльність представлена здебільшого середніми та великими підприємствами, така політика видається небезпечною у стратегічній перспективі. “Детінізація” у сфері виробництва створює передумови для спрямування продукту за легальними каналами збуту, в той час як “детінізація” сфери обігу відіграє щодо “тіньового” виробництва скоріше каральну, а ніж легалізуючу роль.

Враховуючи ситуацію, що склалася в Україні внаслідок накопичення значних обсягів “тіньових” коштів, доцільним видається запровадити на певний перехідний період політику амністії по відношенню до “тіньового” капіталу через відкриття йому шляхів для легального інвестування при одночасній протидії його поверненню в “тінь”, утворенню нових “тіньових” капіталів та відпливу за межі України. Необхідно визнати право усіх суб’єктів господарювання - резидентів України щодо їхньої незаперечної власності на всі капітали (окрім тих, що були зароблені за рахунок кримінальних злочинів, заборонених видів діяльності - торгівлі наркотиками, зброєю та ін.), які були отримані ними до дати завершення амністії.

Важливою складовою такої політики є чітке розмежування капіталів кримінальних елементів і “тіньовиків”-господарників, а також врахування цього поділу у відповідних законодавчих і нормативних актах. Йдеться про те, що, за наявності у правоохоронних органів конкретної інформації про злочинне походження коштів, спроби їх легалізувати повинні переслідуватися у кримінальному порядку. В разі, якщо кошти, отримані незаконним шляхом, не відносяться до зазначеної категорії злочинів посягань, слід відмовитися від будь-яких спроб встановити джерела їхнього походження при умові їхнього інвестування у виробничу сферу економіки держави. Потрібне надання гарантій власникам “тіньових” капіталів щодо не переслідування їх державою у будь-якому порядку.

Видається доцільним надання пільг в оподаткуванні МП за такими напрямками:

- зменшення податку на прибуток за рахунок коштів, які використовуються на розширення виробництва;

- вирахування з оподаткованого прибутку витрат на інформаційно-консалтингові послуги, підвищення кваліфікації керівного персоналу та професійне навчання працівників, витрат на соціальне забезпечення (пенсійне, медичне страхування, оздоровлення тощо) працівників, в межах встановлених норм;

- забезпечення можливості для МП списувати на валові витрати більшу частину вартості основних виробничих фондів на початкових етапах їхньої діяльності за рахунок наступного періоду та розширення можливості використання методу прискореної амортизації, особливо в інноваційній сфері;

- відстрочення сплати податків, подовження податкового періоду (особливо по тих видах податків і зборів, сплата яких не залежить від руху грошових коштів на рахунках в банках), можливість використання податкового кредиту.